

5 Cultuurhistorisch onderzoek en ruimtelijke analyse Utrecht Na Oorlogse Wijken: DE HALVE MAAN

DE HALVE MAAN

kaart De Halve Maan. Bron: Blijstra, 1969

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	5
Verantwoording	7
Inleiding	8
Plangeschiedenis	11
Chronologie	15
Atlas	17
I Situatie	18
II Begrenzing	20
III Eigendom	22
IV Bestaande bebouwing	24
V Bestaande ruimte	26
VI Bebouwing en ruimte	28
VII Hoofdstructuur	30
VIII Onderdelen hoofdstructuur	32
IX Secundaire structuur	34
X Onderdelen secundaire structuur	36
XI Bebouwingsvelden	38
XII Onderdelen bebouwingsvelden	40
XIII Stedenbouwkundige detaillering	42
XIV Wijzigingen	44
XV Architectuur en openbare ruimte	46
XVI Waardering	52
Colofon en literatuur	54

Het Herderplein In: De Schakel 28 (1957), 21.

De Halve Maan vormt samen met Oog in Al een tuinwijk, er is veel groen en de bomen zijn er hoger dan de gebouwen. De grens tussen De Halve Maan en Oog in Al heeft een grillig verloop en gaat soms dwars door de bouwblokken. De wijk De Halve Maan werd in de jaren dertig ontwikkeld voor middenstanders, zoals onderwijzers en ambtenaren. Een gedeelte werd ook gebouwd, met name aan de zuidkant. Na de oorlog ging de bouw verder, met een herzien stedenbouwkundig plan waarin sociale woningbouw was toegevoegd. De luxe van de tuinwijk kwam ook in Utrecht binnen bereik van alle inkomens. Ondanks het feit dat veel woningen van voor de oorlog dateren, zijn de beeldbepalende elementen van de wijk naoorlogs: de kade langs het Amsterdam-Rijnkanaal, de toegangsweg (Lessinglaan en Joseph Haydnlaan) en de belangrijkste openbare ruimten (Herderplein, Händelstraat, Victor Hugoplantsoen). Tezamen bepalen zij de identiteit en de herkenbaarheid van de wijk. Mogelijkheden voor toekomstige veranderingen zijn er wel, met name in de velden met laagbouw en in de smallere straten met portieketageflats. Het duurzame karakter van de tuinwijk stelt hoge eisen aan vernieuwing, zoals een bouwhoogte onder de boomgrens (vier lagen); veel groen op het maaiveld en groene erfafscheidingen.

Programma:

Een mix van woonvormen met een tuinwijkkarakter: eengezinshuizen, duplexwoningen, bejaardenwoningen, portiekflats, maisonnettes; aangevuld met scholen, kerken, winkels en andere voorzieningen.

Ruimtelijke bijzonderheden:

- Een karakter van een tuinwijk, maar wel met contrasten: laagbouw en portieketageflats, vooroorlogse delen en naoorlogse delen, particuliere bouw en woningwet.
- Een grote ruimtelijke samenhang, die voortkomt uit een sterke stedenbouwkundige compositie en een uitbundige groenstructuur.
- Klassiek stedenbouwkundig repertoire: zichtlijnen, straatwanden, bomenrijen, boomgroepen, een monumentale plaatsing van openbare gebouwen, hoekverdraaiingen en architectonische verfijning van gebouwen, ingevuld met moderne architectuur.
- Een suburbaan woonklimaat, met stedelijke kwaliteit en uitstraling, met name aan de hoofdweg (Lessinglaan en Joseph Haydnlaan) en in de twee wijkcentra (Herderplein en Händelstraat).

Programmatische bijzonderheden:

Opvallend in De Halve Maan is dat de wijk een sterke 'corporate identity' heeft als een tuinwijk in het groen, maar daarbinnen een grote differentiatie aan woonsoorten en woningtypen kent. Daarin verschilt de wijk van bijvoorbeeld Tuindorp en Tuinwijk. Naast particuliere bouw (eengezinshuizen, vroege voorbeelden van drive-in woningen en luxueuze appartementen) heeft De Halve Maan sociale woningbouw: bejaardenwoningen, duplexwoningen, appartementen en maisonnettes. Het is een uitdaging om deze differentiatie ook in de toekomst te behouden, toegespitst op veranderingen in de vraag.

Bijzondere plekken:

De identiteit van De Halve Maan wordt gemaakt door het groen, de relatief lage bebouwing en de rust die de wijk uitstraalt. Tegelijkertijd wordt zij bepaald door een aantal zeer herkenbare straten en pleinen.

- Lessinglaan en de Joseph Haydnlaan: de 'Maliebaan van de 20^e eeuw', een groene as, begeleid door doorlopende wanden, voortuinen en heggen.
- Herderplein: secundair wijkcentrum met een monumentaal plein (bebouwing, groen, bestrating, voorzieningen), dat ruimtelijk zorgvuldig is verbonden met de Lessinglaan en de Pniëlkerk.
- Victor Hugoplantsoen: een weidse groenaanleg met scholen en bijzondere appartementengebouwen
- Händelstraat: wijkcentrum met winkelstraat, kerk en scholen als onderdeel van de vooroorlogse tuinwijk;
- Johan Wagenaarkade: promenade langs het Amsterdam-Rijnkanaal met een afwisseling in bouwhoogte (tot vier lagen), sprongen in de rooilijn, en de plaatsing van boomgroepen als visuele afsluiting van de zijstraten.

Betekenis en waarde voor Utrecht

Samen met Kromme Rijn en Tuindorp-Oost is De Halve Maan een naoorlogse stadsuitbreiding met een menging van sociale en private bouw. De wijk is groter dan Kromme Rijn en groener en suburbaner dan Tuindorp-Oost. De betekenis voor de stad zit hem primair in het duurzame woonklimaat van Oog in Al en De Halve Maan.

De Halve Maan is een tuinwijk met een stedelijke dimensie, gelegen op een uitmuntende locatie in het stedelijke netwerk. De binnenstad is redelijk dichtbij en de oprit van de A2 ligt direct aan de overkant van het kanaal. De Halve Maan is het prototype van een rustige, groene, 'keurige' wijk, die met de sociale woningbouw ook bereikbaar is voor lagere inkomens.

aanleg rommelspeelplaats, collectie J.P. van Alff, Het Utrechts Archief

Dit rapport maakt deel uit van een ruimtelijk en cultuurhistorisch onderzoek naar tien naoorlogse wijken in Utrecht. Het project is uitgevoerd in opdracht van de afdeling Stedenbouw en Monumenten van de Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Utrecht. Het doel is om een bijdrage te leveren aan het ontwikkelen van een toekomstvisie voor de wijken, op basis van onderzoek naar hun bestaande ruimtelijke structuur. Ongeacht of de wijken tegenwoordig positief of negatief worden gewaardeerd vormt immers de bestaande structuur het kader voor toekomstige transformaties. Inzicht in die structuur en de uitwerking ervan helpt om de keuzen voor stedelijke vernieuwing scherp in beeld te krijgen, te preciseren en waar nodig te nuanceren. Bovendien zal kennis over de onderliggende ‘laag’ van de stad inspirerend en hier en daar sturend zijn voor het ontwerp van een nieuwe laag. De nadruk in het onderzoek ligt op de stedenbouwkundige opzet en de ruimtelijke samenhang. Natuurlijk speelt de architectuur een belangrijke rol voor het gebouwde resultaat, maar de inventarisatie van architectonische kwaliteiten en aanbevelingen voor een selectie van mogelijk behoudswaardige gebouwen vallen buiten de strekking van het onderzoek. Vooruitlopend op zo’n aanvulling is waar mogelijk op architectonische kwaliteiten gewezen.

Bij de selectie van de wijken en de afbakening van hun grenzen zijn de naoorlogse uitbreidingsplannen aangehouden, die in de periode 1945-1965 werden gemaakt. In het totaal gaat het daarbij om tien wijken: Pijlsweerd, Majellapark (inclusief Vleutenseweg en de Schepenbuurt), Kromme Rijn, Lauwerecht (aan

weerszijden van de Talmalaan), De Halve Maan, Nieuw Zuilen, Tuindorp-Oost (inclusief Veelust), Tolsteeg-Hoograven, Kanaleneiland (inclusief De Hommel en Welgelegen) en Overvecht. Van een aantal wijken zijn sinds de bouwtijd de grenzen gewijzigd. Het verschil tussen de vooroorlogse en naoorlogse wijken is niet helemaal scherp te trekken. De vroegste uitbreidingsplannen voor vijf van de tien wijken dateren van voor de Tweede Wereldoorlog en werden gedeeltelijk toen al gerealiseerd. Na de oorlog volgden planwijzigingen en werden andere ruimtelijke en programmatische uitgangspunten toegevoegd. De wijken zijn met hun ingebouwde geschiedenis als geheel onderzocht.

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van literatuur en archiefstukken over het ontwerp en de bouw van de wijken. Tevens werden ze tussen 2004 en 2006 uitgebreid verkend. Getracht is om de ruimtelijke kwaliteiten van de wijken precies te benoemen, op verschillende schaalniveaus. Dat zich sinds de inventarisaties veranderingen hebben voorgedaan, onderstreept de dynamiek van de wijken.

Gezien vanuit het cultuurhistorische belang is het niet primair wenselijk om de naoorlogse wijken tot beschermd stadsgezicht te maken of een lange lijst van behoudenswaardige objecten vast te stellen. Het klassieke instrumentarium van de monumentenzorg schiet hier tekort, gezien de omvang, het ruimtelijk karakter en de dynamiek van het gebruik – nog afgezien van de tijdrovende aanwijzingsprocedures die zich slecht verhouden tot de urgentie van ingrijpen. De wijken werden ooit gebouwd voor een ongedeelde samenleving,

maar dat was wel een monoculturele samenleving. De bruikbaarheid van deze structuren voor de huidige samenleving staat niet op voorhand vast. De prioriteit van cultuurhistorie behoort in naoorlogs Utrecht bij de continuïteit van de structuur te liggen, het behoud van sommige objecten is belangrijk, maar secundair. Het is de uitdaging om een nieuwe historische laag aan de wijken toe te voegen, die een programmatische en ruimtelijke verrijking oplevert. Samen met de bestaande kwaliteiten op verschillende schaalniveaus kan dit bijdragen aan vitale wijken met een eigen identiteit en een doorlopende geschiedenis.

Vijftig jaar na dato hebben de naoorlogse wijken van Utrecht zich bewezen als een belangrijk deel van de stad. Veel aspecten, zoals de groenstructuur, het wegennet, openbare gebouwen en een groot deel van de woningvoorraad zijn een vanzelfsprekend onderdeel van het Utrechtse stedelijke leven geworden. Daarmee zijn de wijken allerm minst een statisch geheel. Dat ze zullen veranderen staat wel vast, het is de vraag hoe die verandering vorm krijgt. De toekomstige transformaties hebben te maken met ontwikkelingen in de wijken zelf (veroudering voorraad, vergrijzing pioniers, instroom van nieuwe doelgroepen) en daarbuiten (ontwikkelingen van de regionale woningmarkt, omslag van aanbodmarkt naar vraagmarkt). De beste garantie voor het duurzaam continueren van de bestaande kwaliteiten is te zorgen dat de wijken in de toekomst gewilde woonmilieus blijven of worden. Dat vraagt niet zozeer om behoudsvisies maar om ontwikkelingsvisies – met oog voor (onder meer) de cultuurhistorische kwaliteiten.

Vooruitlopend op het beantwoorden van de vraag hoe de bestaande wijken kunnen bijdragen aan de kwaliteit voor de toekomst, is het zaak de kwaliteiten op een rij te zetten – niet als te beschermen waarden, maar als bouwsteen voor veranderingsprocessen. In dit rapport gebeurt dat op twee manieren. Eerst wordt de plangeschiedenis beschreven, toegespitst op de concepten en inspiratiebronnen voor de wijk. Hierna volgt een atlas met een ruimtelijke analyse en fotobladen, waarin de structuur en de ruimtelijke uitwerking van de wijk uiteen worden gezet en de latere veranderingen in beeld zijn gebracht.

Urban Fabric BV
Steenhuis stedenbouw/landschap

Schiedam, juni 2006

Utrecht telt tien naoorlogse wijken, van Pijlsweerd tot Overvecht. Ze zijn het produkt van het nationale volkshuisvestingsbeleid uit de wederopbouwtijd, maar dat betekent niet dat ze eender zijn. De Utrechtse naoorlogse wijken hebben opmerkelijke onderlinge verschillen en onderscheiden zich in positieve zin van de woningbouwproductie uit deze periode elders in het land. Dit hoofdstuk (dat in alle tien de rapporten gelijk is) gaat over de context van de wederopbouw en de onderlinge 'familiebanden' van de Utrechtse wijken.

Naoorlogse woningbouw

Na de Tweede Wereldoorlog was de woningnood in Nederland volksvijand nummer één. Dat kwam door de oorlogsschade en de snelle bevolkingsgroei, van 9,2 miljoen in 1945 tot 11,5 miljoen in 1960. Vanuit Den Haag werd de woningopgave aangepakt. De regering probeerde de beschikbare bouwcapaciteit en het geld zo goed mogelijk over het land te verdelen. Gemeenten kregen te horen hoeveel woningen zij per jaar mochten bouwen (de 'contingenten'). Door efficiënt te bouwen waren extra aantallen te verdienen, net als met de sloop van krotwoningen in de binnensteden. Zo werkte de overheid de eentonigheid en de kaalslag in de hand. De gemeenten voerden de taken zonder veel morren uit. Nu we zijn gewend aan milieurapportages, lange procedures, inspraak en mondige burgers is niet meer goed voor te stellen met hoeveel gemak destijds in de structuur en het aanzien van Nederland werd ingegrepen.

Hoe konden de grote steden groeien zonder onleefbaar te worden? Tijdens de oorlog hadden architecten in Nederland plannen gemaakt voor de

in hun ogen ideale stad. Die studies vormden de opmaat voor 'de wijkgedachte'. Het idee was om de steden op te bouwen uit herkenbare buurten, die als hechte gemeenschappen functioneerden. Dicht bij huis zouden de bewoners alles voor een aangenaam dagelijks leven kunnen vinden. Naast een ruime woning en buurtwinkels waren dat groen- en speelvoorzieningen, scholen, gezondheidszorg, een buurtcentrum en kerken voor alle gezindten. Er zou een nieuwe stedelijke cultuur ontstaan, niet dorps en niet anoniem. Cruciaal in een leefbare, menselijke stad was de geleiding: van de woning en de buurt, naar de wijk, het stadsdeel en tenslotte de hele stad.

De wijkgedachte werd na de oorlog op verschillende plaatsen in praktijk gebracht, zoals in Rotterdam. Vooral de openbare ruimte kreeg aandacht. De indeling van de stad in buurten, wijken en stadsdelen sloot aan op de ontwikkelingsstadia van opgroeiende kinderen en hun toenemende actieradius. Met minutieus onderzoek werd per schaal bepaald welke voorzieningen nodig waren, variërend van een zandbak en speelwerktuigen om de hoek, tot grote wijkparken en recreatieplassen op afstand. Alle aspecten van het stedelijke leven, van kinderspel tot aan de wandeling van een bejaarde, werden in schema's genoteerd en naar de stedenbouwkundige ontwerpen vertaald. Met eenzelfde precisie werd het interieur van de woning bestudeerd en rondom het menselijk woongedrag gemodelleerd. Snufjes van de jaren vijftig moderniteit waren storkokers voor het vuilnis, verschuifbare binnenwanden en opklapbedden. Keukens werden als efficiënte machinekamers voor het huishouden ingericht.

De naoorlogse woningbouw was gericht op het realiseren van grote aantallen woningen. De vooroorlogse bouwmethoden waren hiervoor absoluut ontoereikend. Net als de wijkconcepten kreeg ook het denken over snel en goedkoop bouwen in de oorlogsjaren een stimulans. Er werden studies gedaan naar prefabricage, standaardisatie en rationalisatie. De eerste resultaten waren kleine verbeteringen van het ambachtelijke bouwen. Rond 1960 kwam de industrialisatie goed op gang. Razendsnel voltrok zich de schaalvergroting. Met bouwkranen, grote elementen en allerlei bouwsystemen veranderde de bouw in een soort Lego voor reuzen. In veel woonwijken is nog te zien waar de rails van de bouwkraan liep en herinneren de dicht gekitte naden aan de kinderziekten van de montagebouw.

De naoorlogse wijken lijken tegenwoordig op het eerste gezicht uitingen van een achteraf gezien enigszins naïef geloof in een betere en vooral maakbare samenleving. Die samenleving was destijds overzichtelijker dan nu, met het gezin als hoeksteen. Er bestond een groot woningtekort en daarin werd voorzien door te bouwen, zo veel als maar kon. Maar het is gevaarlijk om de wijken over één kam te scheren. Door de ontwikkelingen van de woningbouw in de jaren vijftig en zestig, alsmede door tal van lokale factoren, zoals de kwaliteit van de gemeentelijke ontwerpers, vond er wel degelijk een differentiatie plaats, zowel in de stedenbouwkundige ontwerpen als in de architectonische uitwerking.

De betekenis van de naoorlogse wijken voor de Nederlandse steden is enorm. De wijken vormden het decor waartegen eerst de welvaartsstaat en

later de multiculturele samenleving gestalte kreeg. Hier kwam licht, lucht en ruimte binnen bereik van de massa. Strokenbouw, waarbij de bouwblokjes vrij in de ruimte staan, en portieketagewoningen zijn mijlpalen in de volkshuisvesting. De uitgestrekte groenstructuren zijn inmiddels tot volle wasdom gekomen en behoren tot de grootste groene ruimten van de steden.

Utrechtse stadsuitbreiding

Utrecht neemt in de wederopbouw een bijzondere positie in. De stad zat na de oorlog opgesloten binnen nauwe gemeentegrenzen. Terwijl elders werd gewerkt aan grote nieuwbouwwijken, was Utrecht gedwongen om de laatste open gebieden in de stad te bebouwen. Het ging om kleine locaties, zoals de tuinbouwgronden langs de Kromme Rijn en in Pijlsweerd, waarvoor vanaf de jaren dertig plannen waren gemaakt. De vooroorlogse ontwerpen werden waar mogelijk aangepast, om meer woningen op te kunnen nemen. Zo begon de naoorlogse stedenbouw in de bestaande stad, met een open verkaveling en gestapelde woningen.

Pas in 1954 kwam een grenswijziging, waarbij het grondgebied van de gemeente Utrecht meer dan verdubbelde, van 2300 naar 5200 hectare. De weg was vrij voor een inhaalslag, met de bouw van grote wijken als Hoograven, Kanaleneiland en Overvecht. Door deze trage start kon Utrecht profiteren van de ervaringen in andere steden. Het concept van de wijkgedachte werd pragmatisch toegepast, gericht op een efficiënte woningbouw en het realiseren van goed bewoonbare wijken. Opvallend is dat veel ontwerpers van het nieuwe Utrecht eerder in

Rotterdam hadden gewerkt, zoals de directeur van de Dienst Stadsontwikkeling, C.M. van der Stad, en de stedenbouwkundige C. Hanekroot. Andere mensen die hun stempel op de vernieuwing van Utrecht zetten waren W.A.H.W.M. Janssen (directeur Bouw en Woningdienst), J.P. Van Alff en B.J. Galjaard (afdeling plantsoenen).

Na de annexatie was het uitbreidingsplan van Berlage en Holsboer (1920) achterhaald. Onder leiding van Van der Stad werd een structuurplan gemaakt, waarin stond beschreven hoe de stad een groeispurt kon realiseren van 243.000 naar een beoogd aantal van 307.000 inwoners in 1970. Hiervoor waren 37.000 nieuwe woningen nodig. Tot en met de bouw van Lunetten en Voordorp (wijken die buiten de onderzoeksperiode vallen) is de visie uit 1954 gevolgd. Deze periode valt grotendeels samen met de ambtstermijn van burgemeester C.J.A. de Ranitz (1948-1970). Onder zijn leiding moderniseerde Utrecht tot knooppunt in de Randstad en hart van Nederland. Pas met Leidse Rijn brak een volgende fase aan.

Ongekende luxe

In de jaren vijftig en zestig vormden de bouwdoos van de wijkgedachte en de technologie van de systeembouw een perfect koppel. De bewoners waren tevreden over hun woningen, vaak hadden ze nooit een eigen huis gekend of waren ze uit kleine en bedompte huizen afkomstig. De luxe van licht, lucht en ruimte, in combinatie met een geanimeerd buurtleven werden positief ervaren. Maar aan het einde van de jaren zestig ging het mis. De schaal van de nieuwe wijken liep uit de hand, de eentonigheid en de technocratische bouwproductie overvleugelde de ideologie van een

gezonde, sociale samenleving. Het bouwen was verworpen tot het halen van produktieaantallen in plaats van het scheppen van gemeenschappen. Er speelde meer in die tijd: de grote welvaart begon, de auto veranderde van een luxegoed in een levensbehoefte, studenten gingen de barricades op, er ontstond verzet tegen de sloop van de oude wijken en de bouw van Hoog Catharijne en woontorens in Overvecht. Terwijl de aandacht voor de individuele mens in de ruimtelijke planning geleidelijk uit beeld verdween, maakte hij met veel stampij zijn intrede in het bestuur, de politiek en de andere bolwerken van de gevestigde macht.

De maatschappelijke veranderingen aan het eind van de jaren zestig zetten de woningbouw op zijn kop. Hoe meer de mens zijn eigen keuzen maakte, des te minder de starre indeling van het blauwdrukbestaan voldeed. Rond 1970 werd ingezet op 'eksperimentele' woningbouw, zoals in Overvecht is te zien. Binnen het stramien van de grootschalige produktie begon het zoeken naar variatie, flexibiliteit, keuzevrijheid en geborgenheid. De behoefte aan privacy en de gestage individualisering zetten de collectiviteit, die zo sterk uit de wijken spreekt, onder druk. Op sommige plaatsen trad verloedering op van buitenruimten, bergingen en portieken. Flats kregen een negatief imago vanwege de onpersoonlijke schaal en de anonieme sfeer. Hoogbouwplannen werden omgewerkt tot laagbouw. De geleiding van buurt tot stad ging in de ban, de grote stad werd ontkend. De eigen woonplek veranderde in het middelpunt van de wereld: het woonerf was geboren.

Het resultaat van 25 jaar naoorlogs bouwen is een krans van grote en kleine nieuwbouwwijken

om de stad. Naast pleinen, pareltjes van moderne architectuur en experimenten van volkshuisvesting, is er ook middelmatigheid en eenzijdigheid te vinden. Mooi of lelijk, de wijken markeren een belangrijke fase uit de geschiedenis: de tijd van wederopbouw, economische groei, collectieve waarden, verzuiling en een overheid met een duidelijke missie.

Utrechtse familiebanden

Door de specifieke geschiedenis van Utrecht kregen de naoorlogse wijken een eigen karakter. Allereerst is er een onderscheid te maken in wijken van vóór de annexatie en van daarna. De eerste categorie bestaat uit binnenstedelijke locaties, waar vooroorlogse en naoorlogse concepten van stedenbouw en architectuur zijn gemengd. De wijken danken aan deze ingebouwde geschiedenis een bijzondere structuur, waarin de vooroorlogse compositie en ambachtelijkheid hand in hand gaan met een bescheiden naoorlogse schaalvergroting. Wijken uit deze periode zijn Pijsweerd, Majellapark, Kromme Rijn en De Halve Maan. Hier kon de gemeente Utrecht experimenteren met woonvormen als de portieketageflat, duplexwoningen en drielagenbouw (twee maisonnettes op een begane grond woning). De woningen waren klein, maar doorgaans zorgvuldig gedetailleerd. De wijken kenden een groene dooradering en ruimtelijke uitwerking. Zo vormden ze een contrast met de stenige wereld van hun omgeving. De parken en plantsoenen zorgden voor lucht en speelruimte in de stad.

Na de annexatie van 1954 ontstond een reeks grote woonwijken, met allengs meer industriële bouw en de herhaling van woningtypen.

Tien naoorlogse wijken van Utrecht

Tolsteeg-Hoograven werd opgebouwd uit acht speciaal ontworpen hoven (destijds 'celvormige buurtbebouwing' genoemd), elk met een andere architect. Hierna volgde Kanaleneiland, toegesneden op het gebruik van de auto en geïnspireerd op de weidsheid van het landschap langs het Amsterdam-Rijnkanaal. Kanaleneiland werd een autonoom stadsdeel, met seriematige bouw en de herhaling van dezelfde stempels in een grootse, stedelijke compositie. De derde grote stadsuitbreiding, Overvecht, lijkt in omvang en opzet eerder een stad op zich, dan een wijk van Utrecht. De wijk bestaat uit tien woonbuurten in het groen. Door de omvang kon hier een volwaardig programma van uiteenlopende woningtypen en woonmilieus worden gerealiseerd.

Het tiental Utrechtse naoorlogs wijken wordt gecompleteerd door Nieuw Zuilen, Lauwerecht en Tuindorp-Oost. Nieuw Zuilen kwam door de annexatie in 1954 bij de gemeente Utrecht, maar was grotendeels eerder gebouwd als een lappendeken van woningcomplexen. Het naoorlogse plan voegde hier groene spaties en

bijzondere woningbouw aan toe. Lauwerecht en Tuindorp-Oost ontstonden in de marge van de verbindingswegen naar Utrecht-Noord.

De familie van Utrechts naoorlogse wijken is op verschillende manieren te karakteriseren. Behalve chronologisch kan dat bijvoorbeeld typologisch. Opvallend is daarbij dat zes wijken in combinatie met toegangswegen werden ontworpen en de stadsentrees markeren. Daarbij gaat het om Pijlsweerd (Noordse Park met galerijflat), Majellapark (park en strokenbouw Thomas à Kempisplantsoen), Kromme Rijn (Stadionplein met Stadionflat, Rubenslaan), Lauwerecht (Talmalaan), Tuindorp-Oost (Eyckmanlaan, Kardinaal de Jongweg) en Nieuw Zuilen ('as van Berlage'). De overige wijken zijn de drie grote stadsuitbreidingen van na de annexatie (Tolsteeg-Hoograven, Kanaleneiland, Overvecht), alsmede De Halve Maan – een wijk die te zien is als de afronding van de vooroorlogse tuinwijk Oog in Al.

Een andere manier om de familiebanden te duiden is het karakter van de wijken. Bijzonder aan Utrecht zijn de vele 'hybride' wijken, waarin concepten uit het interbellum en de naoorlogse periode zijn gemengd. Pijlsweerd, De Halve Maan en Nieuw Zuilen passen in de traditie van het Algemeen Uitbreidingsplan van Berlage en Holsboer uit 1920, maar dan met afwijkende woningtypen, een meer open opzet en een groene geleding. Kromme Rijn is te zien als een verbeterde uitvoering van het Wilhelminapark met een groene dominant. Majellapark was de proeftuin voor nieuwe woonconcepten rondom een tot recreatiepark verbouwde buitenplaats. Van later datum waren Lauwerecht (parkway

met stadsblokken uit de jaren vijftig), Tuindorp-Oost (op de auto aangepast tuindorp uit de jaren zestig), Tolsteeg-Hoograven (buurtconcept van miniwerelden), Kanaleneiland (stempelstad, met daarnaast tuinstad en buitenplaatsenstad) en Overvecht (zelfstandige satelliet in het groen).

Utrecht als parel van de wederopbouw

Ondanks alle latere veranderingen is het verbazingwekkend te zien hoe goed de meeste naoorlogse wijken in Utrecht de tand des tijds hebben doorstaan. Natuurlijk, er zijn probleemgebieden. Een deel van de woningvoorraad voldoet niet aan de huidige eisen en de samenleving waarvoor de wijken zijn bedacht bestaat niet meer. Toch valt de actuele opgave voor stedelijke vernieuwing relatief mee. De jaren vijftig en zestig hebben unieke kwaliteit opgeleverd. Met zorg en liefde worden gebouwen, tuinen, collectieve tuinen, plantsoenen en parken onderhouden. In Utrecht zijn enkele van de beste, mooiste en meest gevarieerde naoorlogse wijken van Nederland te vinden.

Wat verklaart het succes van de naoorlogse wijken in Utrecht? Dat zit 'm niet zozeer in de architectuur of bouwtechniek, die naar onze huidige normen op veel punten tekort schiet, maar vooral in de ruime stedenbouwkundige opzet en de groenstructuur. De gemeente Utrecht slaagde er na de oorlog in om de nieuwe wijken samenhang te geven. Als een geoliede machine kreeg de stadsuitbreiding gestalte. Verkeerskundigen trokken hun wegen door de stad, stedenbouwkundigen tekenden de wijken in dit raamwerk en de Dienst Plantsoenen ontwierp en beplante ieder jaar liefst tien hectare openbaar groen. De gemeente was sterk en

mchtig, de ambtelijke lijnen waren kort, de diensten hadden een grote autonomie en het bouwtempo lag hoog.

Na vijftig jaar zijn veel naoorlogse wijken toe aan revisie, variërend van groot onderhoud tot ingrijpende vernieuwing. De reden hiervoor is niet alleen bouwtechnisch maar ook woontechnisch. Zowel de gewenste afmetingen als de voorzieningen in en om de woningen zijn sinds de bouwtijd veranderd. Er is vraag naar meer variatie in het woningaanbod per wijk. Ook verandert de geografische positie van de naoorlogse wijken door de verdere groei van de stad. In 2001 sloot de gemeente Utrecht samen met woningcorporaties een akkoord, dat bekend staat als De Utrechtse Opgave (DUO). Tot 2009 zullen er in totaal 10.000 woningen in Overvecht, Zuilen, Ondiep, Kanaleneiland en Hoograven worden aangepakt, hetzij door sloop-nieuwbouw, hetzij door renovatie. Het is de bedoeling om in de wijken het eenzijdige aanbod van sociale huurwoningen te doorbreken en beter te voldoen aan de woonwensen van de huidige stadsbewoners. In het kader van DUO zijn inmiddels 1100 woningen gerenoveerd, vervangen of in uitvoering. Grote projecten zijn bijvoorbeeld de As in Kanaleneiland (bij de Prins Clausbrug) en Hart van Hoograven ('t Goylaan).

Met de stedelijke vernieuwing kunnen de naoorlogse wijken zich herpositioneren in de markt en heroriënteren op hun specifieke kwaliteit. Daarbij is niet overal dezelfde receptuur geschikt. Enkele wijken hebben zo'n sterk ruimtelijk concept en een zo bescheiden vernieuwingsopgave dat het voor de hand ligt om de bestaande kwaliteit

en samenhang als kader voor verandering te gebruiken. Dat geldt voor Kromme Rijn, Pijlsweerd, De Halve Maan en Tuindorp-Oost. In deze wijken kan zelfs worden ingezet op behoud van historisch belangrijke woningtypen uit de vroege jaren vijftig. Nieuw Zuilen en Majellapark kennen een grotere dynamiek en zijn gebaat met een zorgvuldige continuïteit door nieuwe concepten aan de ruimtelijke structuur toe te voegen. Bestaande en nieuwe structuren kunnen samengaan en wederom experimentele woonmilieus opleveren. Lauwerecht is een wijk die zijn kwaliteiten grotendeels is kwijtgeraakt. In een nieuw concept voor deze wijk zal slechts hier en daar een echo van de naoorlogse wijk doorklinken. Voor de grote stadsuitbreidingen Tolsteeg-Hoograven, Kanaleneiland en Overvecht tenslotte geldt dat deze wijken kunnen winnen met een nieuwe laag, mits de eigenheid van de afzonderlijke wijken en de kwaliteiten uit de naoorlogse periode overeind blijven.

Juist nu er behoefte bestaat aan variatie in de stad en een woonomgeving met een uitgesproken identiteit, bieden de naoorlogse wijken met hun unieke kwaliteit, groenstructuur en ruimten kansen om bijzondere woonmilieus te realiseren. Misschien is het antwoord op de hedendaagse roep om gedifferentieerde woonmilieus, identiteit en 'lifestyles' voor een deel in de naoorlogse wijken te vinden. Ze liggen vaak dicht bij de binnenstad, maar zijn toch rustig en groen door hun ruime opzet en goed bereikbaar per auto. Zoals de 19e-eeuwse stadswijken vanaf de jaren tachtig aan populariteit wonnen – denk aan Lombok – zo zou er voor de Utrechtse naoorlogse wijken wel eens een doorstart aan kunnen komen.

De uitbreidingswijk De Halve Maan beslaat samen met de wijk Oog in Al een driehoekig eiland, begrensd door het Merwedekanaal (oost), het Amsterdam-Rijnkanaal (west) en de Leidse Rijn (zuid). De historische buitenplaats 'Oog in Al' werd in 1918 door de gemeente Utrecht gekocht, met het doel er een woonwijk aan te leggen. 'De Halve Maan' was de naam van een boerderij iets verder naar het westen, ongeveer op de plaats waar later het Militair Ziekenhuis kwam. De geschiedenis van de uitbreidingsplannen Oog in Al en De Halve Maan ligt in elkaars verlengde. De precieze grens tussen beide wijken is grillig en moeilijk te volgen, omdat enkele delen van Oog in Al later in de planvorming voor De Halve Maan werden opgenomen. De Halve Maan werd gedeeltelijk voor de oorlog en gedeeltelijk na de oorlog ontwikkeld en gebouwd. In de tussentijd waren de opgaven en de inzichten over hoe de wijk moest worden veranderd. Waar in het (vroeg) zuidelijk deel de eengezinshuizen domineren, bevat het (late) noordelijk deel van de wijk voornamelijk appartementen. Het stedenbouwkundig plan werd hiervoor aangepast. Toch is De Halve Maan een wijk uit één stuk, vanwege de consequent vastgehouden ruimtelijke compositie en de hoogwaardige inrichting van de openbare ruimte.

Algemeen Uitbreidingsplan Utrecht, 1922

Na de aankoop van Oog in Al werd het landgoed tijdelijk als wandelpark ingericht. In het Algemeen Uitbreidingsplan voor Utrecht tekenden H.P. Berlage en L.N. Holsboer een woonwijk op deze plek. Dit schetsontwerp had de volgende kenmerken:

- Een duidelijke grens in het westen: de tegenwoordige Lessing- en Joseph Haydnlaan;
- Een zone voor industrie langs het Merwedekanaal (de begrenzing aan de westzijde werd gevormd door de Everard

Meijsterlaan tot de huidige Goethelaan en van daar in een rechte lijn tot ongeveer de huidige kruising Lessinglaan-Racinelaan). Deze industriezone kwam er nooit, bij de destijds al bestaande Cereol-fabriek is het gebleven;

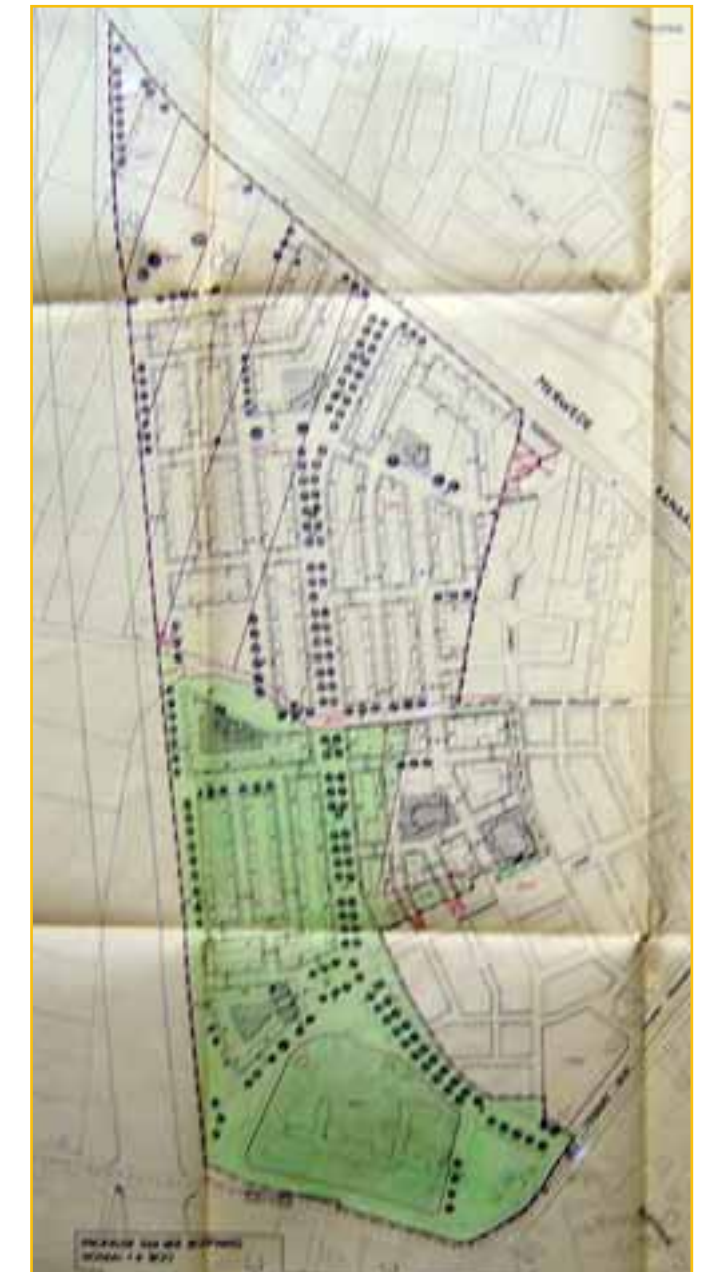
- Park Oog in Al aan de oostzijde van de wijk bij het Merwedekanaal, precies zoals dat nu nog steeds is;
- Een straataanleg met veel groen en een monumentale opzet rondom een centrale as, die vanuit het park naar het westen liep (Beethovenlaan);
- Een grote parkzone aan weerszijden van de Leidse Rijn; hiertoe behoorden gedeelten van de voormalige buitenplaatsen Oog in Al, Welgelegen, De Hommel en een gebied dat nu deel uitmaakt van de wijk Kanaleneiland. Dit park kwam niet tot stand, het werd een groenstrook langs de Leidse Rijn.

Bij de herziening van het Algemeen Uitbreidingsplan in 1924 was de gemeente al met de realisatie van Oog in Al begonnen. Het stratenplan van Berlage en Holsboer werd in grote lijnen aangehouden, met uitwaaiierende radiaalstraten (Everard Meijsterlaan, Beethovenlaan, Richard Wagnerlaan) vanaf het park naar de randweg in het westen. De bebouwing bestond grotendeels uit laagbouw in gesloten bouwblokken. Kleine particuliere investeerders kochten de grond en bouwden rijtjes middenstandswoningen voor de verhuur. Het wijkcentrum werd gevormd door een plein halverwege de Beethovenlaan. Van een winkelcentrum was geen sprake, in bepaalde straten werd het toegestaan om aan huis een winkel te beginnen. Wel kwamen er scholen bij het Beethovenplein.

Algemeen Uitbreidingsplan, uitsnede De Halve Maan, H.P. Berlage en L.N. Holsboer, 1922

De toekomst van het gebied ten westen van Oog in Al was ten tijde van de bouw van de wijk onzeker. Het in 1892 in gebruik genomen Merwedekanaal werd van meet af aan als verbinding tussen Amsterdam en de Rijn onvoldoende geacht, zoals al bleek bij de opening toen een journalist het een 'kikkersloot' noemde.¹ In de jaren twintig werd op alternatieve tracés voor een betere verbinding gestudeerd, met wisselende consequenties voor de begrenzing van Oog in Al. Het Amsterdam-Rijnkanaal zou in de 'Vreeswijk-variant' verder naar het westen komen en werd bij de 'Gelderse Vallei-variant' zelfs aan de oostzijde van Utrecht geprojecteerd. Pas in 1931 viel de keuze voor de 'Wijk bij Duurstede-variant', waardoor van De Halve Maan een smalle strip tussen de Lessinglaan en het nieuwe kanaal overbleef. Het Utrechtse stuk van het kanaal was in 1938 klaar, het kanaal werd in 1952 geopend.

1935 Kadastraal Grondplan, gemeentelijk eigendom is groen gekleurd. Archief Provincie Utrecht.

Uitbreidingsplan 'De Halve Maan', 1936

De Gemeente Utrecht nam in 1936 het Uitbreidingsplan De Halve Maan aan. Het was bedoeld als aanvulling op en afronding van Oog in Al. Beide delen vormden samen een geheel, een wijk met een groen en luxueus karakter, die als een op zich zelf staande en zelfvoorzienende satelliet van Utrecht functioneerde.²

Kenmerken van het Uitbreidingsplan De Halve Maan:

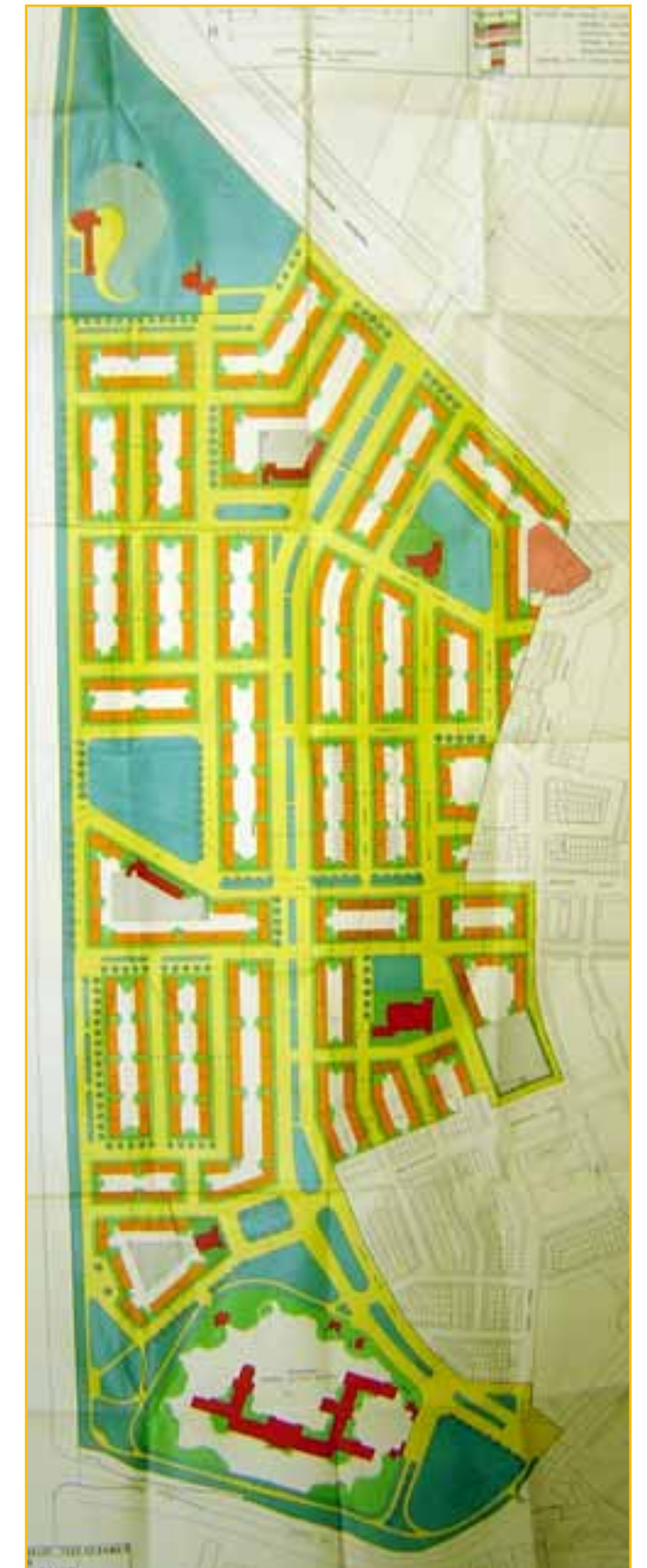
- Verschuiving van de westgrens van de wijk van de Lessinglaan tot aan het (toekomstige) Amsterdam-Rijnkanaal;
- Woonbebouwing met het karakter van Oog in Al: een tuinwijk met veel groen, voornamelijk laagbouw, tuinen en tamelijk brede woningen (minimale beukmaat: 5,50 - 6,00 meter)³;
- Omvorming van de geplande industriezone langs het Merwedekanaal in woongebied, met uitzondering van de Cereolfabriek;
- Toevoeging van voorzieningen om de wijk zelfvoorzienend te maken (kerken, scholen, postkantoor, maatschappelijke dienstverlening, sport en recreatie);
- Toevoeging van twee bijzondere functies: een R.K.-parochie (bestaande uit een kerk en een school) in het centrum van Oog in Al en een militair ziekenhuis in het plantsoen aan de zuidzijde van De Halve Maan.

1937 dwarsprofiel over hoofdweg.
Archief Provincie Utrecht.

1935 Uitbreidingsplan De Halve Maan.
Archief Provincie Utrecht.

1937 Uitbreidingsplan De Halve Maan.
Archief Provincie Utrecht.

1957 Uitbreidingsplan De Halve Maan. Archief Provincie Utrecht.

De verbinding van de wijk met de rest van de stad werd gevormd door twee bruggen aan de uiteinden van de hoofdverkeersweg (Lessing- en Joseph Haydnlaan). Deze hoofdweg kreeg een breed profiel: 35-40 meter, waarin ruimte voor boombeplanting aan weerszijden en in de middenberm overbleef. Voor de ontsluiting van het westelijke gedeelte werden de Beethoven- en de Everard Meijsterlaan doorgetrokken in de richting van het Amsterdam-Rijnkanaal.

Behalve de bebouwing en het wegennet droeg ook de groenaanleg bij aan de beoogde samenhang tussen Oog in Al en De Halve Maan. Het streven was om het bestaande groen aaneen te rijgen. Concreet ging het om een doorlopende groenstrook, vanaf Park Oog in Al langs de Leidse Rijn en het Amsterdam-Rijnkanaal tot aan een speelweide in de noordpunt bij de afsplitsing van het Merwedekanaal.

De Inspecteur van de Volksgezondheid, Ir. P. K. van Meurs, schreef in 1936 een advies aan

Gedeputeerde Staten over het uitbreidingsplan. Hij was vol lof over de ruime en groene opzet van de wijk. Wel meende hij dat de straten te breed en de woonblokken niet diep genoeg waren om de ambities waar te kunnen maken.⁴ Hij adviseerde om het uitbreidingsplan goed te keuren. Dat gebeurde ook in 1936, maar Gedeputeerde Staten eisten wel eerst een oplossing voor het feit dat het plan een overlap met het eerdere Uitbreidingsplan Oog in Al vertoonde, en enkele gebieden tegenstrijdige voorschriften dreigden te krijgen.

Vier herzieningen Uitbreidingsplan De Halve Maan, 1937-1939

Tijdens de uitvoering en bouw van De Halve Maan volgden de planwijzigingen in een hoog tempo. Al in 1937 werd tegemoet gekomen aan de bezwaren van Van Meurs, door de straten te versmallen en meer grond voor de woningen en plantsoenen te bestemmen. Ook werd een straat over het terrein van de R.K.-parochie geannuleerd. De tweede planwijziging, in 1938, ging over de winkels. In Oog in Al waren winkels toegestaan in delen van de Beethovenlaan en de Gustav Mahlerstraat.

Hiermee werd de commercie versnipperd en ontstond een als rommelig ervaren beeld van winkels met voortuinen. Met de planwijziging werden de winkels geconcentreerd rondom het plein bij de R.K.-parochie. De derde en de vierde wijziging, in 1939, schiepen de mogelijkheid om meer en grotere garages te bouwen, omdat de maat van 20 m² voor middenklasse en grotere auto's te klein bleek. In De Halve Maan werden op dat moment duurdere woningen gebouwd dan aanvankelijk was verwacht.⁵ Ondanks de enigszins geïsoleerde ligging en de relatief grote afstand tot het stadscentrum was dit nieuwe stadsdeel in staat hogere inkomens aan te trekken. De bouwprojecten werden merendeels door (kleine) aannemers opgezet en uitgevoerd.

Uitbreidingsplan 'De Halve Maan I', 1951

Tot 1945 waren in het plangebied van De Halve Maan ongeveer 330 woningen gerealiseerd. Het noordelijke gedeelte lag nog grotendeels braak. Omdat de bouwopgave sinds de jaren dertig sterk was veranderd, besloot de Gemeenteraad in 1950 om het oude uitbreidingsplan in te trekken en een nieuw te laten maken. Het was de bedoeling om waar mogelijk het plangebied te verdichten, zodat er meer woningen en voorzieningen (winkels en werkplaatsen) gerealiseerd konden worden. Bovendien waren de maximale maten voor de woningen inmiddels kleiner dan voor de oorlog. Het resultaat van de wijziging lag in 1951 op tafel en werd Uitbreidingsplan De Halve Maan I gedoopt. Het grondgebied was kleiner dan van het vooroorlogse plan, omdat de invulling van het plantsoen in de noordelijke punt van de wijk nog niet vaststond en daarom vooralsnog buiten beschouwing bleef.

De belangrijkste kenmerken van het plan:

- Afronden van de laagbouw in het zuiden van het plangebied
- Introductie van gestapelde bouw tot vier bouwlagen langs de hoofdas (Lessinglaan) en het Amsterdam-Rijnkanaal (Johan Wagenaarkade);
- Uitbreiding van de voorzieningen, zoals kerk- en wijkgebouwen, scholen, speelterreinen voor de jeugd, recreatieterreinen, kleine verzorgende bedrijven, garages, winkels en werkplaatsen;
- Toevoeging van strokenbouw van drie en vier lagen in het noordwesten van de wijk (omgeving Herderplein), deze was voornamelijk in noordzuid-richting georiënteerd en werd op de koppen afgezoomd met stroken laagbouw;
- Toevoeging van een tweede winkelcentrum (Herderplein), een plantsoen (Victor Hugoplantsoen) en recreatieve voorzieningen in de randen.

Ondanks de verdichting was het onverminderd de bedoeling om het karakter van Oog in Al vast te houden en beide wijken tot een geheel te maken. Met name in het zuiden van De Halve Maan werd in de vooroorlogse traditie voortgebouwd met kleine aannemers die blokjes of clusters van woningen ontwikkelden. In de typologie en materialisatie werden daarbij wel innovaties doorgevoerd. Zo zijn in de Noltheniuslaan vroege voorbeelden van drive-in woningen te bewonderen. De etagebouw werd gebruikt om de belangrijke plekken van de stedenbouwkundige compositie te accentueren. Bovendien bleef het de intentie om middenstanders en ambtenaren

aan te trekken door de appartementen ruim op te zetten en comfort te geven. Het uitbreidingsplan werd gunstig beoordeeld (1951) en in 1953 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. Inmiddels was de bouw gevorderd en lagen de ontwerpen voor de buitenruimte (straten, plantsoenen en recreatieterreinen) gereed. Twee jaar later werden ook de plannen voor het recreatiegebied in de noordelijke punt gepresenteerd, het ontwerp omvatte schoolspeelvelden, schooltuinen, een rommelspeelplaats en voorzieningen voor de watersport. Omwille van deze invulling en de vestiging van een jeugdwerkplaats in de zuidelijke parkstrook bij Huize Rhijnlust (Richard Wagnerlaan), werd het Uitbreidingsplan in 1958 herzien. Voor de uitbreiding van de Spinozaschool aan de Cervanteslaan volgde in 1960 een tweede partiële herziening.

Conclusie

De naoorlogse bouwproductie in De Halve Maan droeg, ondanks de grotere dichtheid en de gestapelde bouwwijze, bij aan de organische samenhang van De Halve Maan en Oog in Al. Hoewel deze wijken grotendeels voor de oorlog vorm kregen, is het frappant hoe dominant de naoorlogse toevoegingen aanwezig zijn. Het karakter van de tuinwijk is vooroorlogs, maar de beeldbepalende plaatsen zijn grotendeels naoorlogs. Dat geldt in de eerste plaats voor de Lessinglaan, de brede en groene hoofdweg die deel uitmaakt van de Utrechtse ringweg. Deze laan wordt begeleid door een zeer herkenbare wand van vierlagenbouw. Ten tweede zijn, behoudens park Oog in Al, alle belangrijkste publieke ruimtes van de wijken Oog in Al en De Halve Maan naoorlogs: de winkels in de

Händelstraat, het centrale Victor Hugoplantsoen en het tweede wijkcentrum bij het Herderplein. De derde beeldbepalende bijdrage uit de wederopbouwperiode wordt gevormd door de grote hoeveelheid scholen en andere openbare gebouwen, bij het Beethovenlaan, Racinelaan, Cervanteslaan en in het Victor Hugoplantsoen. Ten vierde wordt ook de bebouwing langs het Amsterdam-Rijnkanaal aan de Johan Wagenaarkade gedomineerd door de compositie van afwisselend appartementengebouwen en boomgroepen.

park Noordpunt, collectie J.P van Alff, Het Utrechts Archief

bestrating Herderpark, collectie J.P van Alff, Het Utrechts Archief

CHRONOLOGIE

1936
De gemeenteraad van Utrecht stelt het Uitbreidingsplan De Halve Maan vast (20 februari). Het plan vormt de afronding van stadsdeel Oog in Al en sluit in opzet aan op het aangename woonklimaat van deze tuinwijk. Ook het College van Gedeputeerde Staten keurt het plan goed (2 juni), ondanks het feit dat het plangebied het bestaande Uitbreidingsplan Oog in Al gedeeltelijk overlapt. Door de planvoorschriften aan te passen wordt dit probleem ondervangen. De realisatie van De Halve Maan start met de bouw van huizen op de zuidpunt van de wijk (terrein L. en R. Rijksen) en het bouwrijp maken van de locatie van de R.K. parochie van de H. Antonius.

1937
Eerste herziening van het uitbreidingsplan: op sommige plaatsen minder brede straten en diepere kavels, voorts het schrappen van een straat op het bouwterrein van de R.K. parochie. De wijzigingen worden door de gemeenteraad vastgesteld (13 juli) en door Gedeputeerde Staten goedgekeurd (12 oktober).

1938
Tweede herziening van het uitbreidingsplan, vastgesteld door de gemeenteraad (21 april) en goedgekeurd door Gedeputeerde Staten (5 juli). Deze herziening gaat over uitbreiding van het winkelgebied, rondom het plein bij de R.K. kerk. Tegelijk worden de mogelijkheden om in Oog in Al winkels te vestigen beperkt.

1939
De derde en vierde herziening van het uitbreidingsplan geven Burgemeester en

Wethouders een ruimere afwijkingsbevoegdheid met betrekking tot de plaatsing van garages (derde wijziging) en de maximale afmetingen van garages (vierde wijziging). De aanvankelijke maximum maat voor garages (20 m2) blijkt te klein voor middenklasse en grotere auto's . De wijzigingen worden vastgesteld door de gemeenteraad (2 maart en 22 juni) en goedgekeurd Gedeputeerde Staten (2 mei en 22 augustus).

1945
In De Halve Maan zijn al ongeveer 330 woningen gerealiseerd.

1950
De gemeenteraad trekt het uitbreidingsplan in (22 juni), Gedeputeerde Staten stemmen hiermee in (1 augustus). Er moet een nieuw plan komen, omdat er inmiddels zo'n grote behoefte aan ruimte voor woningbouw en voorzieningen (winkels en werkplaatsen) bestaat, dat het oude plan te ruim van opzet is geworden. Het uitbreidingsplan vergt een fundamentele herziening: hogere dichtheid, grotere bouwhoogte en kleinere woningmaten.

1951
Het nieuwe uitbreidingsplan, De Halve Maan I, wordt door de gemeenteraad vastgesteld (2 augustus). De noordelijke punt (in het oude plan bestemd voor plantsoenen) blijft buiten beschouwing. Het nieuwe plan sluit, ondanks de hogere dichtheid en de grotere bouwhoogte, nog steeds aan op het karakter van Oog in Al. In dit jaar wordt de Spinozabrug aan de noordzijde in gebruik genomen.

1953
Gedeputeerde Staten keuren Uitbreidingsplan

Halve Maan I goed (19 januari). De aanleg van straten, plantsoenen en recreatieterreinen in het gedeelte ten noorden van het Victor Hugoplantsoen wordt voorbereid.

1955
Gemeentewerken presenteert een ontwerp voor een recreatiegebied van zeven hectare op de noordpunt van Halve Maan. Hierin zijn schoolspeelvelden, schoolwerktuinen, een rommelspeelplaats en de faciliteiten voor de watersport opgenomen.

1957
De gemeenteraad besluit om uitbreidingsplan De Halve Maan I in te trekken en te vervangen door Uitbreidingsplan De Halve Maan (24 januari). Goedkeuring door gedeputeerde Staten volgt (8 juli). Behalve verschillende wijzigingen is het plangebied uitgebreid met het recreatiegebied op de noordelijke punt en het tot groengebied bestemde terrein van Huize Rhijnlust in het zuiden.

1958
Eerste partiële herziening Uitbreidingsplan De Halve Maan, namelijk om een gedeelte van de tuin van Huize Rhijnlust, gelegen aan de Leidse Rijn, te bestemmen als tweede terrein voor jeugdwerk in de wijk. De herziening wordt vastgesteld door de gemeenteraad (11 december) en goedgekeurd door Gedeputeerde Staten.

1960
Tweede partiële herziening Uitbreidingsplan De Halve Maan, namelijk om de ULO-school aan de Cervanteslaan met twee lokalen uit te breiden. Goedgekeurd door de raad (augustus 1960).

NOTEN

¹ Mr G.M. Greef, *De Rijnverbinding van Amsterdam en haar geschiedenis*, Amsterdam 1952, 103

² Toelichtende beschrijving van het Uitbreidingsplan 'De Halve Maan', 2 juni 1936: 'Door zijn ligging vormt dit terrein niet slechts een natuurlijke eenheid met 'Oog in Al', doch is het daarenboven met deze wijk tezamen als een afgerond en zelfs eenigermate van het overige stadsgebied afgescheiden geheel te beschouwen.'

³ Uit: Toelichtende beschrijving van het uitbreidingsplan 'Halve Maan', behorende bij het raadsbesluit van 20 februari 1936.

⁴ Van Meurs vond de gemiddelde breedte van de bouwblokken (47 meter) te krap. Met twee voortuinen van 4 meter, twee woningen met een diepte van 10 meter en een tuinpad van 1 meter, bleef er voor de tuinen nog maar een diepte van (tweemaal) 9 meter over, waarin ook nog een terras en een schuurtje een plek moesten krijgen: 'Als minimum is deze diepte zeer wel toelaatbaar, als norm is zij m.i. stellig te klein. Aan het karakter van de bebouwing zal deze geringe terreindiepte dan ook schade doen. (...) Het plan toont thans uiterlijk een royaal aspect, doch is innerlijk uitgemergeld.' Brief Ir. P. K. van Meurs aan G.S., d.d. 20 april 1936, 2.

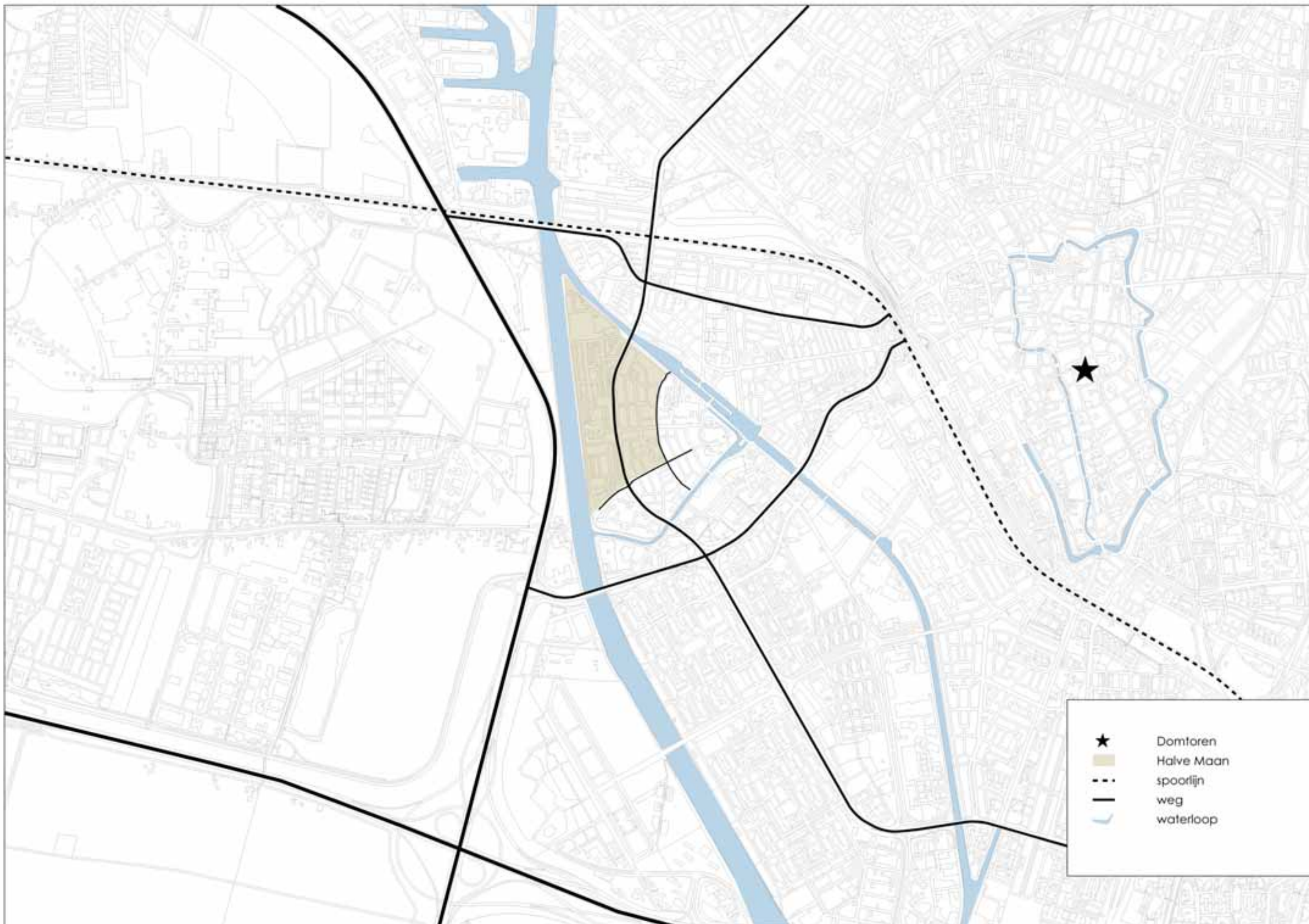
⁵ 'De bebouwing in het uitbreidingsplan ontwikkelt zich namelijk zo dat er vraag is naar grotere huizen, met grotere garages'. Toelichting vierde planwijziging, 22 juni 1939

Herderplein

SITUATIE

Ligging en begrenzing van de wijk. Situering ten opzichte van de binnenstad, de hoofdverkeersverbindingen en de waterwegen. De wijk De Halve Maan vormt samen met Oog in Al een eiland, begrensd door het Merwedekanaal, de Leidse Rijn en het Amsterdam-Rijnkanaal. De overgang van beide wijken is grillig, De Halve Maan omvat gebieden die oorspronkelijk bij Oog in Al hoorden. De centrale ontsluiting van de wijken is de Lessing- en Joseph Haydnlaan, die in het noorden via de Spinozabrug aansluit op de Carthusiusweg en de Vleutenseweg. Aan de zuidzijde mondt de weg via de Pijperlaan uit op de kruising van de Beneluxlaan en de Weg der Verenigde Naties.

BEGRENZING

Luchtfoto van de wijk met de begrenzing,
aangeduid met straat- of waterwegnaam.

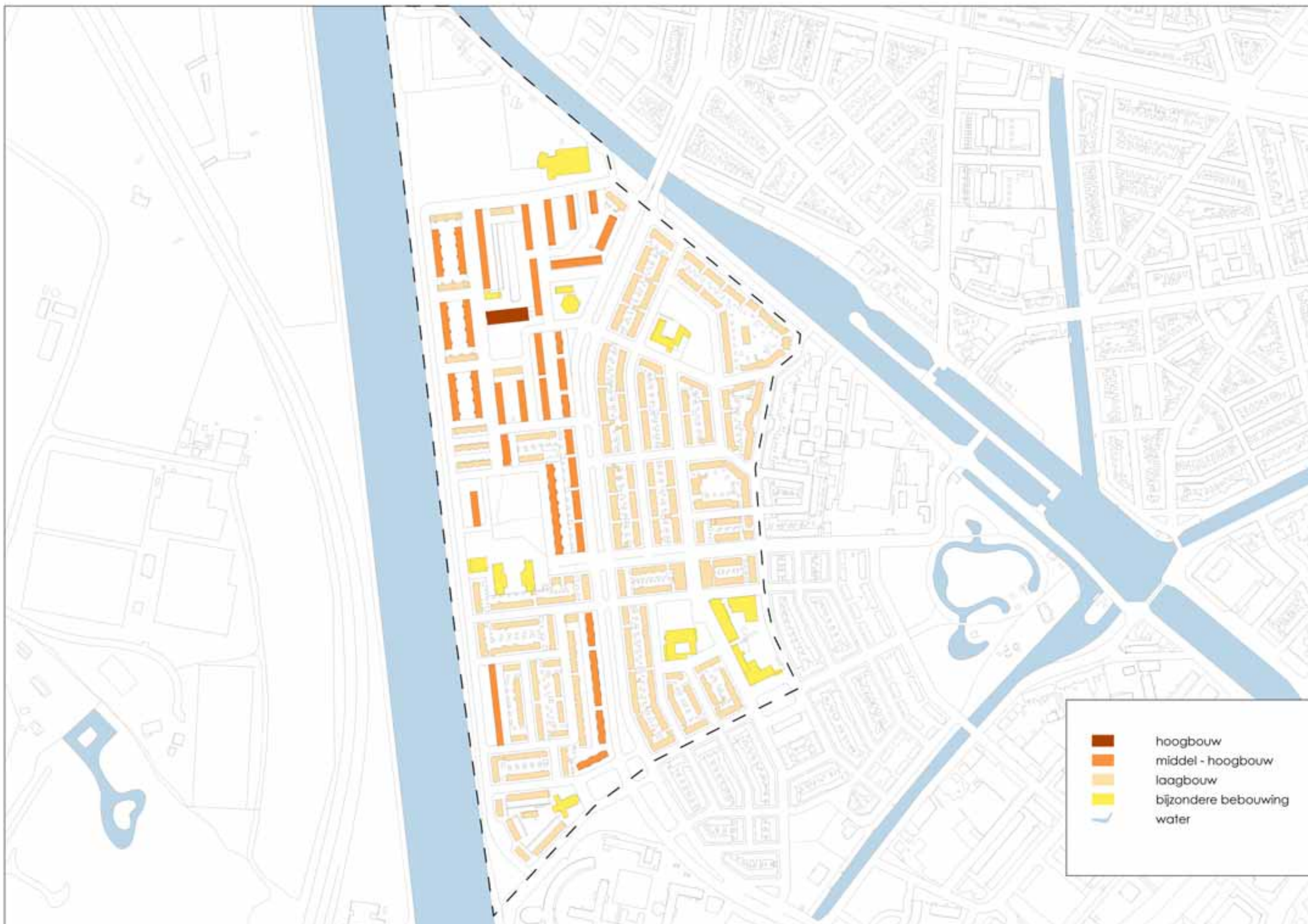
EIGENDOM

Bezit van Utrechtse corporaties in de wijk.

BESTAANDE BEBOUWING

Woonbebouwing is aangegeven in laag-, middelhoog- en hoogbouw. De Halve Maan bevat grotendeels laagbouw, in zowel het vooroorlogse als het naoorlogse gedeelte. Gestapelde appartementen van drie en vier lagen begeleiden de brede Lessinglaan en markeren de Johan Wagenaarkade langs het Amsterdam-Rijnkanaal. Alleen in het noordwestelijk deel van de wijk, rondom het Herderplein, is de middelhoogbouw ook in nauwere straten doorgezet (Dickens- en Herderlaan). De appartementen zijn in noord-zuidrichting gelegd en worden afgewisseld met laagbouw (meest duplexwonigen) in oost-westrichting. De bijzondere bebouwing (scholen, winkels, kerken) concentreert zich op drie plaatsen: rondom de Händelstraat, bij het Victor Hugoplantsoen en op het Herderplein.

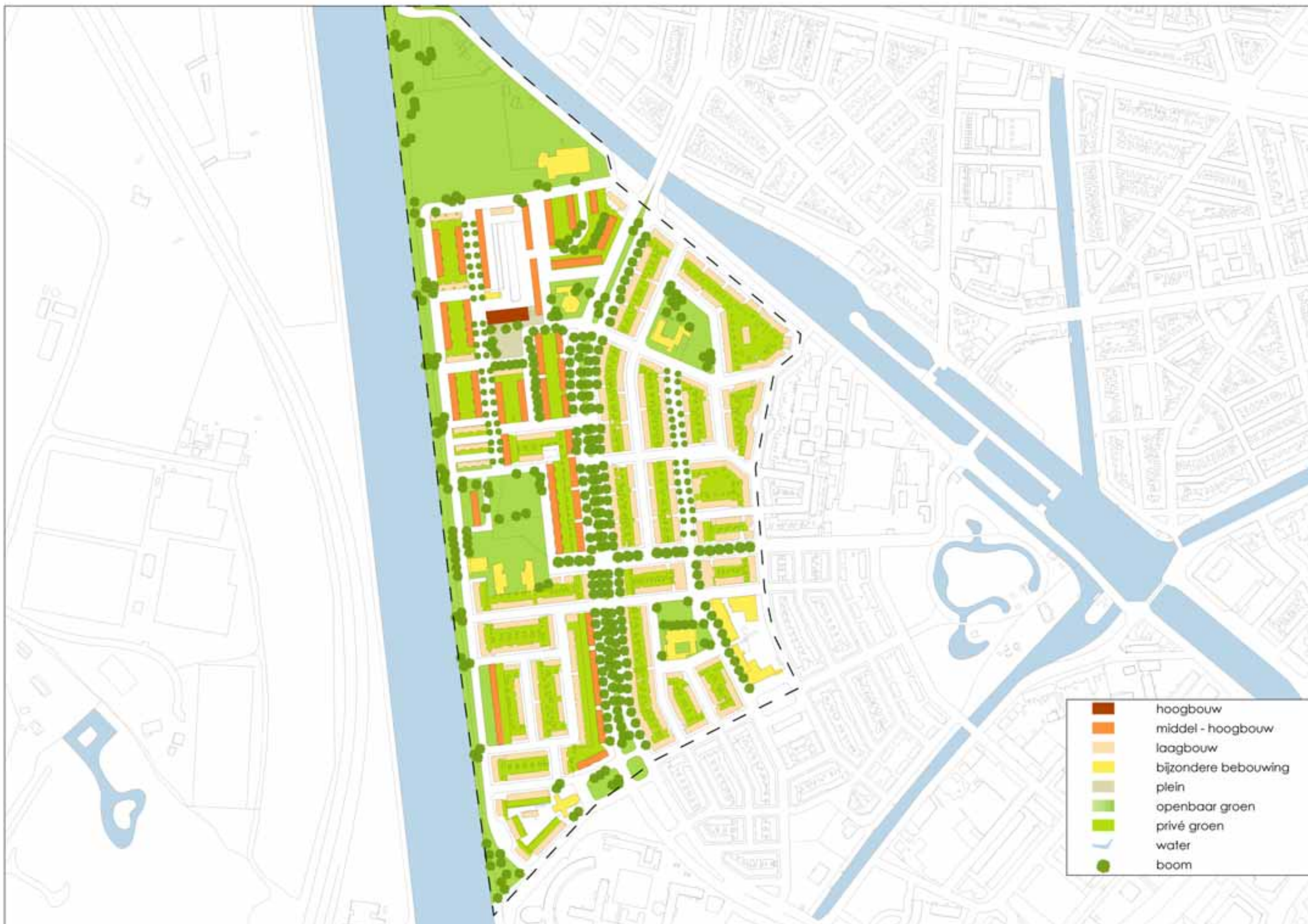
BESTAANDE RUIMTE

De kaart vormt de contramal van kaart IV. Zowel openbaar groen als privé groen is aangegeven. De hoofdontsluitingsweg (Lessing- en Joseph Haydnlaan) zorgt met zijn dubbele bomenrijen voor een groene dooradering van de wijk. De bomenlanen uit Oog in Al, zoals de Beethovenlaan, zijn doorgezet. Behalve met bomen en plantsoenen is het groene karakter te danken aan de vele tuinen en binnengebieden in de wijk.

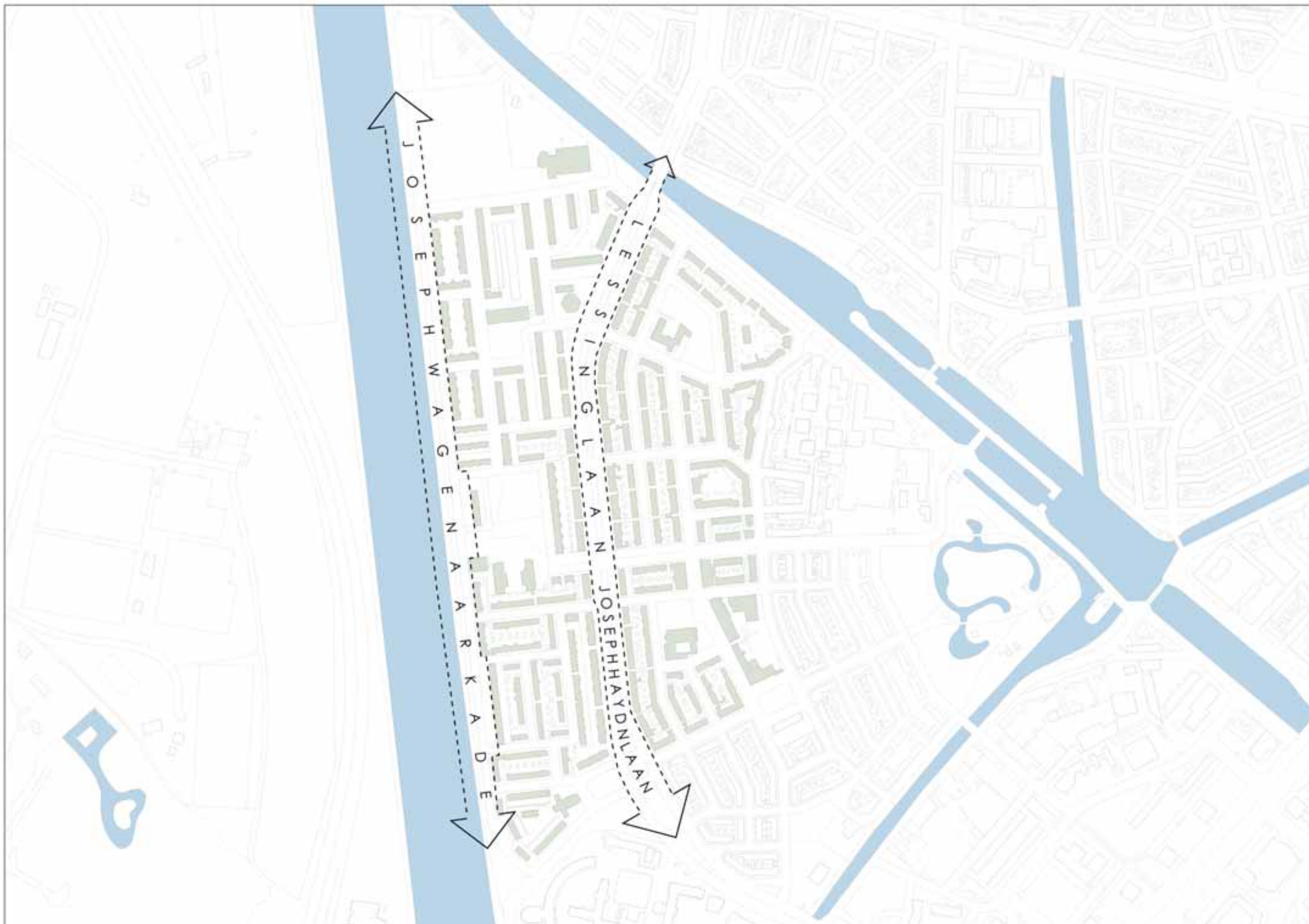
BEBOUWING EN RUIMTE

Hier zijn de kaarten IV en V samengevoegd. Zo wordt de relatie tussen bebouwing en openbare ruimte aangegeven. Langs de Johan Wagenaarkade (Amsterdam Rijnkanaal, links) zijn solitaire boomgroepen geplaatst en wel zodanig dat zij de straten en pleinen die op het kanaal uitkomen een visuele afsluiting geven. Langs het kanaal belemmeren de bomen nergens het uitzicht van de appartementengebouwen. In de woonstraten is de boombeplanting voornamelijk te vinden bij de middelhoogbouw in de Dickens- en Herderlaan en op het Herderplein. Het groen vormt een verbindend element, waarmee samenhang tussen Oog in Al en De Halve Maan, en tussen de vooroorlogse tuinwijk en de naoorlogse strokenbouw ontstaat.

HOOFDSTRUCTUUR

Deze kaart toont de structurele dragers van de wijk. De Halve Maan is opgebouwd uit twee karakteristieke assen in noordzuid-richting. De Lessing- en Joseph Haydnlaan vormen de hoofdontsluiting van de wijk, ze maken deel uit van een ringweg en zorgen voor de verbinding met de rest van de stad. Het beeld van deze lanen is als het ware het visitekaartje van De Halve Maan in het stedelijk verband. De tweede as is de Johan Wagenaarkade langs het Amsterdam-Rijnkanaal. Deze stadsrand is in de wijk voelbaar.

ONDERDELEN HOOFDSTRUCTUUR

Dit is een driedimensionale uitwerking van de hoofdstructuur van De Halve Maan uit kaart VII. Zowel in de Lessing- en Joseph Haydnlaan, als langs de Johan Wagenaarkade zorgen boomgroepen en middelhoge appartementengebouwen voor een even herkenbaar als weldadig beeld. Langs de kade wisselen boomgroepen en appartementengebouwen elkaar af. Aan de Lessing- en Joseph Haydnlaan vormen groen en bebouwing doorgaande reeksen: hoge bomenrijen, een plint van heggen en een wand bebouwing. Het gebruik van gele baksteen, de grote vierkante ramen, uitspringende erkers en balkons zorgen voor architectonische verfijning. De bocht van de Lessinglaan richting Spinozabrug, wordt stedenbouwkundig gebruikt om de wand van bebouwing te beëindigen met een plein, waarop pontificaal de achthoekige Pniëlkerk is geplaatst. Dit plein is een schakelpunt in de wijk: het markeert de entree van De Halve Maan uit het noorden, vormt de toegang tot het Herderplein en beëindigt de Racinelaan, die uit Oog in Al komt. Aan de zuidelijke entree van de wijk staan ook bijzondere gebouwen: het (voormalige) Militair Ziekenhuis en de Christelijk Gereformeerde Mattheuskerk aan de Hendrika van Tussenbroeklaan.

bebouwingachterbomen

rijweg+parkeervakken

m i d d e n b e r m

p r o f i e l k a d e

b e e i n d i g i n g s t r a a t

z i c h t v a n u i t b e b o u w i n g

SECUNDAIRE STRUCTUUR

Haaks op de hoofdstructuur van de Lessinglaan, Joseph Haydnlaan en Johan Wagenaarkade lopen wegen die de wijk ruimtelijk samenhang geven en de belangrijkste plekken met elkaar verbinden. Het gaat (van zuid naar noord) om de Beethovenlaan, de Everard Meijsterlaan, de Racinelaan en de Cervanteslaan. De Beethovenlaan verbindt het park Oog in Al met de Christelijk Gereformeerde Mattheuskerk. Ook de Everard Meijsterlaan begint bij het park Oog in Al, en loopt via het winkelcentrum in de Händelstraat naar het Victor Hugoplantsoen. De Racinelaan verbindt het plantsoen bij de Molièrelaan met het Herderplein. De Cervanteslaan tenslotte is de noordelijke grens van De Halve Maan, die langs het oorspronkelijke recreatieterrein in de noordelijk punt van het eiland loopt. Zo ontstaat in De Halve Maan een netwerk dat de wijk ontsluit en drie belangrijke openbare ruimten oplevert: het Herderplein (wijkcentrum), de Händelstraat (winkelcentrum) en het Victor Hugoplantsoen.

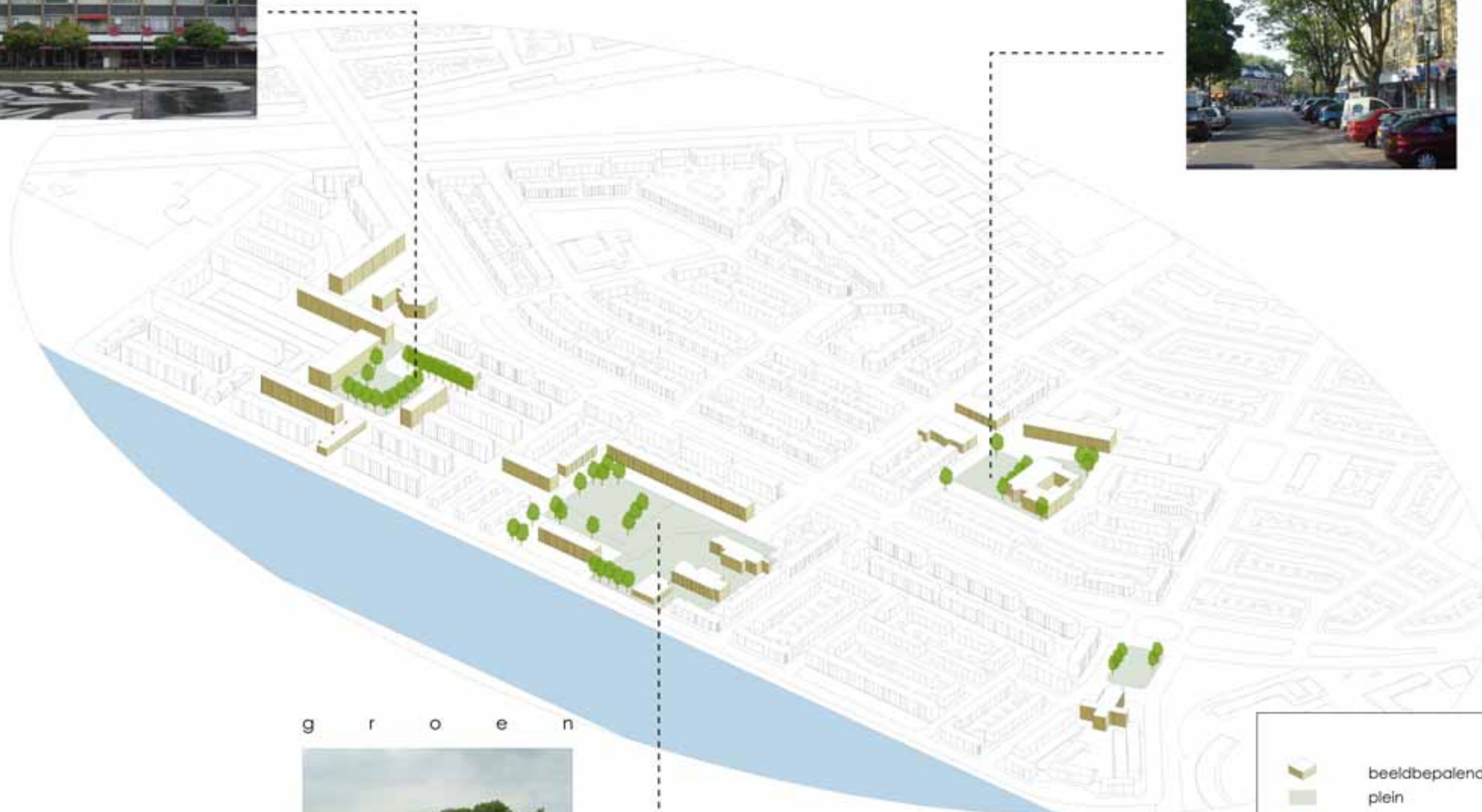
ONDERDELEN SECUNDAIRE STRUCTUUR

Dit is een driedimensionale uitwerking van de secundaire structuur van De Halve Maan uit kaart IX. De drie openbare ruimten hebben verschillende functies en ook ieder een eigen karakter. Het Herderplein is een buurtplein, met winkels rondom een iets verdiept aangelegd speelplein (onder meer te gebruiken als pierenbad, schaatsbaan of rolschaatsbaan), ontworpen door A. Salvatore van de Dienst Openbare Werken. Het opvallende patroon van zwart en wit strijkasfalt op dit plein werd door kunstenaar Jan Boon gemaakt. Rondom het plein zijn verschillende soorten woningen te vinden: maisonnettes, appartementen en bejaardenwoningen. Aan het Victor Hugoplantsoen overheerst het groen, de grasvlakte geeft een gevoel van ruimte en markeert de overgang van particuliere laagbouw in het zuiden naar gestapelde sociale woningbouw in het noorden. Aan de randen zijn speelplaatsen en aan de zuidzijde gaat het plantsoen over in de speelplaatsen van de scholen die hier zijn gelegen. De Händelstraat is het hart van het winkelgebied dat zowel De Halve Maan als Oog in Al bedient. Behalve winkels zijn hier een RK-kerk en verschillende scholen. Recent werd een Gezondheidscentrum (apotheek, huis- en tandarts, fysiotherapie) toegevoegd in een verbouwde school. Hoewel het gebied middenin Oog in Al is gelegen, dateert de bebouwing grotendeels van na de oorlog en waren de bouwvoorschriften in het Uitbreidingsplan De Halve Maan opgenomen. Het contrast tussen de strokenbouw met woningen boven winkels en de R.K.-parochie is groot, hoewel beide complexen ongeveer even oud zijn.

b u u r t p l e i n

w i n k e l s

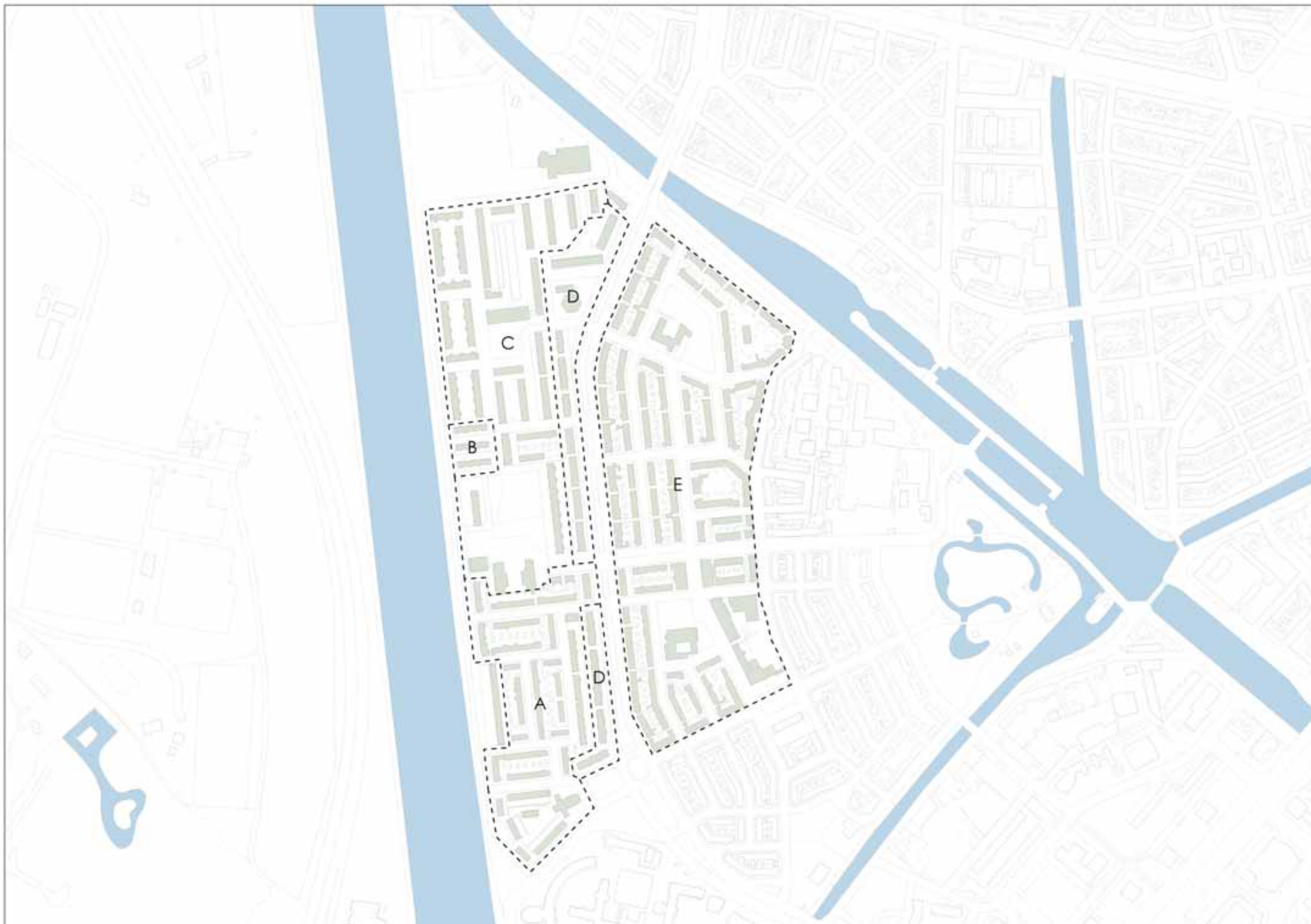
g r o e n

BEBOUWINGSVELDEN

De wijk De Halve Maan is opgebouwd uit vijf stedenbouwkundige deelgebieden die elk een ruimtelijke eenheid vormen. Onderling bestaan er grote verschillen tussen de bebouwingsvelden. Dankzij het ontwerp van de openbare ruimte en de groenstructuur is de wijk toch als een geheel te ervaren. De ensembles van de wijk De Halve Maan zijn:

- A. Laagbouw in het zuidwestelijk deel van de wijk, tussen de Joseph Haydnlaan en de Johan Wagenaarkade. Het gaat hier om zowel vooroorlogse als naoorlogse eengezinshuizen. Bijzonder zijn de drive-in woningen aan de Noltheniuslaan en de Catharina van Renneslaan.
- B. Drie strookjes met bejaardenwoningen, verscholen tussen het Victor Hugoplantsoen, de Dickenslaan en de Johan Wagenaarkade.
- C. Strokenbouw van meest drie of vier lagen hoog, op de koppen afgewisseld met laagbouw (duplexwoningen). Dit deelgebied illustreert de koerswijziging die na de oorlog voor De Halve Maan werd ingezet: hogere dichtheid, gestapeld bouwen en een grootschaliger aanpak.
- D. De wand met vierlagenbouw langs de Lessing- en Joseph Haydnlaan, een zeer herkenbaar element aan de ringweg door de stad.
- E. Het laagbouwgebied, dat oorspronkelijk deel uitmaakte van het Uitbreidingsplan Oog in Al, maar vanaf 1936 werd opgenomen in Uitbreidingsplan De Halve Maan. Zo konden enkele correcties ten opzichte van het eerdere plan worden gemaakt. De bebouwing stamt grotendeels uit de laatste jaren voor en de eerste jaren na de oorlog. Ook de randen zijn naoorlogs.

ONDERDELEN BEBOUWINGSVELDEN

Fotostrips van de afzonderlijke bebouwingsvelden van kaart XI.

A: Verscheidenheid in laagbouw

B: Seniorenwoningen

C: Schijven

D: Begeleiding boulevard

E: Laagbouw

De stedenbouwkundige detaillering zorgt ervoor dat de gebouwen op een logische manier in hun directe omgeving zijn geplaatst (plinten, entrees, bijgebouwen) en de collectieve en private ruimte elkaar onderling versterken (buitenruimte, erfafscheidingen). Dankzij de stedenbouwkundige uitwerking ontstaat een verband tussen programma en ruimte (speelplaatsen, parkeren, ontmoetingsruimten, bouwtypologie).

Binnengebieden

1. Collectieve ruimte in een bouwblok met portieketageflats tussen de Johan Wagenaarkade en de Dickenslaan.
2. Idem, zicht richting La Fontainestraat. Het binnengebied bestaat uit een centraal grasveld, borders aan de randen en een houten afscheiding naar de straat.
3. Binnenterrein tussen de Cervanteslaan en de Von Kleiststraat
4. Het binnengebied tussen de Dickenslaan en de Calderonlaan, volgebouwd met drie stroken garageboxen. De laagbouw op de kop van het blok staat in de Cervanteslaan.
5. Verborgene speelplaats in het weelderig begroeide binnengebied tussen de Cervanteslaan en de Lessinglaan.

Buitenruimte

1. Gazon bij de R.K.-parochie aan de Händelstraat, met een haag op de grens van het groen en het winkelgebied.
2. Het Herderplein, de trappen rondom het verdiept aangelegde speelplein leveren verblijfsplekken op.
3. Het Herderplein, bomenrijen fungeren als pleinwanden.

4. Plantsoen Cervanteslaan (achterzijde Von Kleistlaan)
5. Schoolplein tussen Victor Hugoplantsoen en Johan Wagenaarkade

Entreegebieden

1. Johan Wagenaarkade, duplexwoningen
2. Johan Wagenaarkade, portieketagewoningen
3. Dickenslaan, collectieve voortuin en entree portieketagewoningen
4. Herderplein, collectieve voortuin (westgevel) met woningentrees achter poorten en pergola's
5. Dickenslaan, smalle collectieve voortuin (oostgevel), asymmetrisch straatprofiel
6. La Fontainelaan, duplexwoningen
7. Cervanteslaan, collectieve voortuin voor plint met bergingen en portieken
8. Lessinglaan, heg met kleine tuinmuurtjes om entrees te markeren
9. Idem, de trappenhuizen bevinden zich aan de achterzijde van het blok
10. Von Kleistlaan, hetzelfde type als foto's 8 en 9, maar dan zonder voortuin en met toevoeging van garages in de plint

Openbare ruimte

1. Plantsoen Cervanteslaan
2. Boombepanting Calderonlaan
3. Bloembakken Herderplein
4. Gazon Hendrika van Tussenbroeklaan
5. Plantsoen de Noordpunt

Binnengebieden

Buitenruimte

Entreegebieden

Openbare ruimte

WIJZIGINGEN

Het gaat om afwijkingen en latere verstoringen ten opzichte van de stedenbouwkundige hoofdstructuur (kaart VII) en secundaire structuur (kaart IX). Deze kaart is geen waardeoordeel maar laat zien in hoeverre het concept van de wijk in meer of minder zuivere vorm bewaard is gebleven. In de wijk De Halve Maan zijn nauwelijks structurele veranderingen ten opzichte van het oorspronkelijke ontwerp. Er zijn geen duo-opgaves in de wijk.

- A. Hier en daar is de openbare ruimte verrommeld, vooral door de plaatsing van schuttingen (1) en het ontstaan van achterkanten aan de expeditiezijde van winkels (2-3). Nog steeds zijn de collectieve binnengebieden openbaar toegankelijk.
- B. Op enkele plaatsen is nieuwbouw toegevoegd of zijn functies gewijzigd. Aan de noordrand van de wijk, is op de locatie van de gesloopte Spinozaschool, een woonflat gebouwd, die in schaal en karakter weinig met De Halve Maan van doen heeft en de noodzaak van een nieuw ontworpen begrenzing van de wijk doet voelen (4). Ook bij het voormalige Militair Ziekenhuis werd nieuwbouw toegevoegd, wooncomplex De Rheyngaarde van architecten Jorissen & Simonetti, 2001 (5). Een gedeelte van de Dominicusschool in de Händelstraat werd verbouwd tot gezondheidscentrum (6-7).
- C. Een verstoring, die echter dateert uit de bouwtijd, is het binnengebied tussen Herderplein, Dickenslaan, Calderonlaan en Cervanteslaan. Hier zijn drie stroken met garageboxen geplaatst, waardoor de omringende bebouwing (met name de strokenbouw met noordzuid oriëntatie)

nauwelijks buitenruimte heeft (8-10).

- D. De transformatie van recreatieterrein De Noordpunt tot Sportpark Marco van Basten bracht de nodige verharding, verheking en bebouwing in het groengebied. Op de foto's: gebouwen sportpark (11), parkeren (12), woonwagenkamp/villapark (13), verharding en hekken (14) en toevoeging woontoren (15).

A Verrommeling van de openbare ruimte

B Nieuwbouw

C Garageboxen

D De Noordpunt

Op de foto's zijn de beeldbepalende en waardevolle plekken van De Halve Maan weergegeven. Het gaat hierbij om de inrichting van de openbare ruimte, de architectuur en vooral de wisselwerking tussen beide.

Joseph Haydn- en Lessinglaan

1. Entree van De Halve Maan uit het zuiden, ter hoogte van het (voormalige) Militair Ziekenhuis, met het groene profiel van de Joseph Haydnlaan
2. Dubbele bomenrij in de middenberm
3. Rijbaan met langsparkeren, aan de zijkant is een fietspad en een doorgaande heg, die bepalend is voor het groene karakter op ooghoogte
4. Dwarsprofiel, ondanks twee rijstroken, twee parkeerstroken, twee fietspaden en twee voetpaden overheerst het groen
5. Kruising van de Lessinglaan en de Everhard Meijsterlaan, met zicht op de G.A.E.B. Meijerschool, voor openbaar lager Montessorionderwijs aan het Victor Hugoplantsoen
6. De bebouwing aan de westzijde van de Lessinglaan vormt een doorgaande wand vierlagenbouw
7. De appartementen op de uiteinden van de blokken hebben woonkamers met een overhoekse oriëntatie. Tussen de blokken bevindt zich de toegang tot de achtertuinen
8. Achtergevels van de appartementen aan de Lessinglaan. De trappenhuizen bevinden zich aan deze zijde. De brede balkons zijn op het westen gericht
9. Plastiek in de gevelwand, dankzij verspringingen in de gevels, uitgebouwde

- woonkamers (van de woningen die niet op de uiteinden van het blok zijn gericht, alle woningen kijken schuin op de Lessinglaan) en balkons. De heggen markeren de grens van de openbare en de collectieve buitenruimte
10. Twee woonblokken aan de noordzijde van de Lessinglaan, gebouwd in opdracht van de Levensverzekeringsmaatschappij Utrecht door de architecten A.P. Koster en Ant. de Ridder. Links een mozaïek, geplaatst in de zichtlijn vanaf de Spinozabrug
11. Militair Ziekenhuis Dr. A. Matthijsen in de Joseph Haydnlaan, bij de zuidelijke entree van De Halve Maan. Het ziekenhuis werd ontworpen door A. Burgdorffer (1940) en is sinds 2004 in gebruik als Protestants Landelijk Dienstencentrum en Guesthouse
12. Christelijk gereformeerde Mattheuskerk
13. Laagbouw aan de oostzijde van de Joseph Haydnlaan
14. Ook de tuinen aan de oostzijde van de Lessinglaan versterken het groene karakter
15. Spinozabrug, toegang vanuit het noorden

Johan Wagenaarkade

1. Laagbouw aan de zuidzijde van de kade, ter hoogte van de Hendrika van Tussenbroeklaan
2. Eengezinswoningen bepalen het beeld van de kade tussen de Petristraat en het Victor Hugoplantsoen
3. Sprongen in het dakvlak en de gevels, schoorstenen, dakkapellen, luifels en geprononceerde raampartijen geven de laagbouw veel plastic
4. In het zuidelijke deel van De Halve Maan staat een appartementengebouw tussen de rijtjeswoningen, de flats liggen terug in de rooilijn en hebben vrij uitzicht over het kanaal

5. De terugliggende ruimte voor het flatgebouw is met gras en rozenperken ingevuld
6. De kade ter hoogte van het Victor Hugoplantsoen. Gezien vanaf het plantsoen vormt de boomgroep als het ware een groene wand, die het uitzicht afschermt
7. Speelplaats als schakel tussen het Victor Hugoplantsoen en de kade
8. Flatgebouw met vier woonlagen op een bergingenstrook, met aan de oostzijde uitzicht op het Victor Hugoplantsoen en aan de westzijde op het Amsterdam-Rijnkanaal. Dit gebouw vormt de opmaat van de middelhoogbouw langs de noordzijde van de kade
9. Strokenbouw in het noordelijk deel van De Halve Maan
10. Ook hier zijn de boomgroepen ter hoogte van de dwarsstraten geplaatst (visuele beëindiging van de zichtlijnen vanuit de wijk) en hebben de appartementen vrij zicht op het kanaal

Lessinglaan en
Joseph Haydnlaan

Wagenaarkade

Laagbouw

De laagbouw van De Halve Maan bevindt is ten oosten van de Lessinglaan en ten zuiden van het Victor Hugoplantsoen geconcentreerd. Deze bebouwing is gedeeltelijk vooroorlogs en ademt de sfeer van een tuinwijk, zoals bij de opzet van Oog in Al was bedoeld.

1. Korte rijtjes woningen aan de Johan Wagenaarkade, ter hoogte van de Hendrika van Tussenbroeklaan (naoorlogse duplexwoningen). Op de achtergrond het recente woningencomplex De Rheyngaarde.
2. Profiel van de Averkampiaan, een laagbouwstraatje in het zuidelijk deel van De Halve Maan. De zichtlijn op het kanaal wordt door enkele bomen afgesloten.
3. Op de hoek van de Averkampiaan en de Johan Wagenaarkade zorgen garages voor enige afstand tussen de laagbouwstroken.
4. Drive-in woningen in de Catharina van Renneslaan
5. Drive-in woningen in de Noltheniuslaan, onderdeel van een complex van 26 woningen dat door Rosenthal's bouwbedrijf werd ontwikkeld.
6. Laagbouw rondom het Beethovenplein, gebouwd aan het begin van de jaren dertig. Het beeld op het plein is de musicerende Orpheus van Jan van Luijn, op de achtergrond de Johan de Wittschool.
7. Woningbouw aan de Händelstraat, rechts de Dominicusschool.
8. Woningbouw in de Petrarcalaan, vlakbij de Racinelaan. Opvallend zijn de loggia's, die als luifels boven de entrees fungeren. De voorste woning van de rij ligt iets naar voren en is met

metselverbanden verfraaid.

9. Laagbouw in de Petrarcalaan
10. Late invulling in de Petrarcalaan, ook met loggia's. Met witte kleuraccenten zijn de individuele woningen aangegeven.

Händelstraat

Het winkelgebied van De Halve Maan (en Oog in Al) is rond de Händelstraat en het Bachplein geconcentreerd, hier zijn ook scholen en een kerk.

1. Woningen boven winkels, Händelstraat tussen de Everard Meijsterlaan en de Johan Winnubstlaan.
2. Blok met winkels en appartementen, op de hoek van de Johan Winnubstlaan
3. Haaks parkeren onder de bomen
4. R.K.-kerk Sint Dominicus, ontworpen door Herman van Putten (1951).
5. Dominicusschool, in de Händelstraat verbouwd tot Gezondheidscentrum

Victor Hugoplantsoen

De Halve Maan heeft een centraal plantsoen, dat de overgang markeert tussen de laagbouw in het zuidelijk deel en de appartementen in het noordelijke deel van de wijk.

1. Het centrale gazon, met aan de randen boombeplanting en speelplaatsen
2. Aan de oostzijde van het plantsoen is een lange wand met appartementen.
3. Trapveldje aan de zuidzijde, bij de twee lagere scholen
4. Zicht op de kop van de Dickenslaan (noordzijde plantsoen)
5. Aan de noordoostzijde van het plantsoen

bevindt zich in een hoek een parkeerplein met drie wanden garages.

6. Flatgebouw met vier lagen appartementen bovenop een plint met bergingen. Het gebouw biedt uitzicht over het Amsterdam-Rijnkanaal aan de voorzijde en het Victor Hugoplantsoen aan de achterzijde.
7. Idem, detail van de architectuur. De gevel is gelaagd, dankzij de loggia's. Er ontstaat een contrast tussen de voorste laag, van het gemetselde vlak, en de lichtere wand met de ramen daarachter.
8. Aan de oostzijde van het plantsoen herhaalt zich het type woongebouw van de achterliggende Lessinglaan, maar dan als een aaneengesloten wand, met in het midden een accent in de vorm van een verlaagde dakrand.
9. De woonkamers zijn iets naar voren gelegd, zodat uit de kamer overhoeks uitzicht op het plantsoen ontstaat.
10. De gevelopbouw met uitspringende vlakken, verspringende daklijsten en balkons geeft een gevarieerd straatbeeld; de stoep wordt begeleid door de doorlopende heg.

Laagbouw

Händelstraat

Victor Hugoplantsoen

Herderplein

Het hart van het noordelijk deel van De Halve Maan is het Herderplein, waar de hoogste bebouwing van de wijk is te vinden. Het plein fungeert als tweede winkelcentrum van de wijk en is stedenbouwkundig zorgvuldig met de Lessinglaan verbonden.

1. Het Herderplein kondigt zich in de Lessinglaan al aan. Bij een bocht in de weg loopt de bebouwing rechtdoor, zodat ervoor een pleintje ontstaat.
2. Het pleintje vormt de entree naar het Herderplein, de toegang wordt begeleid met een dubbele bomenrij (Von Kleiststraat).
3. Op het plein staat de Pniëlkerk (architecten Dingemans en Wouda). Stedenbouw, architectuur en beplanting leveren samen een monumentale compositie op.
4. Toegang tot het Herderplein via de Von Kleiststraat
5. Hoek Herderplein-Calderonstraat. Twee flatgebouwen van architect E.F. Groosman, links met winkels en woningen (aan het plein), rechts met vijf lagen portieketagewoningen.
6. Het kenmerkende element van het Herderplein is het centrale speelplein, dat iets verdiept is gelegen. Het plein werd ontworpen door A. Salvatore van de Dienst Openbare Werken, het patroon in de bestrating is van Jan Boon.
7. Beeld van de Zich Oprichtende Vrouw (Jan van Luijn), onthuld in 1959.
8. Speelplaats in de noordwest hoek van het plein
9. Boombepanting langs de oostzijde van het plein
10. Zuidelijke rand van het plein: lagere bebouwing

en groen karakter

11. Bebouwing oostzijde van het plein, ontworpen door het Utrechtse architectenbureau De Jong en Taen, in combinatie met de Rotterdamse architect Thomas Nix. Dit project loopt door in de Dickens- en Herderlaan.
12. Woningen en winkels, ontworpen door architect E.F. Groosman. Boven de winkels zijn twee lagen met maisonnettes.
13. Detail, waarop duidelijk de woonverdiepingen (eerste en derde) en de slaapverdiepingen (tweede en vierde) zijn te onderscheiden. Het Winkelcentrum aan het Bevrijdingsplein in Leiden vertoont grote gelijkenis met dit blok, tot aan de rode balustrades voor de balkondeuren toe.
14. Achterzijde van de maisonnetteflat met twee galerijen (eerste en derde verdieping) en balkons.
15. Garagebedrijf en garageboxen aan de achterzijde van het Herderplein.

Noordwesthoek

De gestapelde woningbouw van De Halve Maan concentreert zich aan de noordrand van de wijk, hier zijn de meeste appartementen te vinden.

1. Dickenslaan, links de portieketageflat die doorloopt tot aan het Victor Hugoplantsoen
2. Dickenslaan, appartementengebouw ontworpen door het Utrechtse architectenbureau De Jong en Taen, in combinatie met de Rotterdamse architect Thomas Nix
3. Dickenslaan, een van de weinige plaatsen waar in De Halve Maan middelhoogbouw in een normaal straatprofiel voorkomt. In het

profiel zijn twee rijen bomen opgenomen.

4. Calderonlaan, straat met redelijk brede groenstroken en aan weerszijden identieke bebouwing (drie woonlagen op een plint met bergingen)
5. Cervanteslaan, de noordelijke grens van De Halve Maan, de afwisseling van vierlagenbouw (noordzuid) en tweelagenbouw (oostwest) is goed zichtbaar. Rechts het recreatiegebied in de noordelijke punt waar het Merwedekanaal en het Amsterdam-Rijnkanaal samenkomen.

Scholen

1. Beethovenplein, Dominicusschool
2. Franz Schubertstraat, Wim Sonneveldschool
3. Victor Hugoplantsoen, G.A.E.B. Meijerschool, voor openbaar lager Montessorionderwijs
4. Victor Hugoplantsoen, Eben Haëzerschool
5. Victor Hugoplantsoen, gymlokaal

Herderplein

Noordwesthoek

Scholen

Deze kaart geeft een waardering van de ruimtelijke structuur in zijn huidige toestand. Het gaat om de nog aanwezige samenhang tussen kaarten VII (hoofdstructuur), IX (secundaire structuur) XI (bebouwingsvelden), XIII (stedenbouwkundige detaillering), XVI (architectuur en openbare ruimte) en de gaafheid van deze componenten tezamen. De waardering voor de bebouwing is gekoppeld aan de betekenis voor de ruimtelijke, stedenbouwkundige kwaliteit. Waar mogelijk wordt gewezen op bijzondere architectuur (juweeltjes), die nader onderzoek vereisen.

De waardering voor De Halve Maan gaat in essentie over de stedenbouwkundige compositie die de wijk, samen met Oog in Al, tot een herkenbaar en zeer te waarderen geheel maakt. De wijk biedt het woonmilieu van een tuinwijk, met daarin verschillende woonvormen, variërend van eengezinshuizen, bejaardenhuizen, riante flats, maisonnettes tot sociale woningbouw. Behalve individuele kwaliteit kenmerkt De Halve Maan zich door een collectieve kwaliteit, die vooral in de groenstructuur, de doorgaande wegen en de belangrijke openbare ruimtes zit. Dankzij deze elementen koppelt De Halve Maan een haast suburbane woonkwaliteit aan stedelijke verblijfsgebieden met een uitgesproken eigen karakter en een grote herkenbaarheid.

De belangrijkste kwaliteiten:

- Het karakter van een tuinwijk of concreet: veel (grondgebonden) woningen met tuinen, een verbindende groenstructuur, gebouwen onder de boomgrens (vier lagen, behalve een blok aan het Herderplein) en groene erfafscheidingen

- De hoofdverkeersweg (Lessing- en Joseph Haydnlaan) die als een ruimtelijke drager van de wijk fungeert en wordt begeleid door dubbele bomenrijen en een lange wand van lichtgele en plastisch uitgewerkte woongebouwen
- Heel verschillende centrale openbare ruimten: wijkcentrum (Herderplein), winkelcentrum (Händelstraat) en groengebied (Victor Hugoplantsoen)
- Stedenbouwkundige compositie en architectonische uitwerking van het ensemble dat wordt gevormd door Lessinglaan, Pniëlkerk, Von Kleistlaan en Herderplein
- Programmatische menging: zowel doelgroepen (private sector en sociale woningbouw), als woontypen (bejaardenhuisjes, eengezinswoningen, maisonnettes en appartementen in verschillende variaties)
- De kade langs het Amsterdam-Rijnkanaal, met afwisselende bouwhoogte (twee tot vier lagen), verspringende rooilijnen en bosschages ter hoogte van de zijstraten
- Zichtlijnen vanuit Park Oog in Al op bijzondere bebouwing (Beethovenlaan: Mattheuskerk, Everhard Meisterlaan: G.A.E.B. Meijerschool, Racinelaan: Pniëlkerk)
- Inrichting buitenruimte, met name het Herderplein, Victor Hugoplantsoen, plantsoen Cervanteslaan, Johan Wagenaarkade, Lessinglaan, Joseph Haydnlaan en de profielen in de Dickens- en Herderlaan (assymmetrisch, collectieve tuinen, bomenrijen). Opvallend is de variatie in de beplanting, in bijna elke straat is een andere boomsoort gebruikt.
- Waardevolle architectuur: appartementen-

gebouwen in de Lessinglaan en aan het Victor Hugoplantsoen, bebouwing Herderplein en omgeving (E.F. Groosman en De Jong in samenwerking met architectenbureau T. Taen en T. Nix), vroege voorbeelden van drive-in woningen, scholen (Dominicus, G.A.E.B. Meijerschool, Eben Haëzer) en kerken (R.K.-parochie van Herman van Putten, de Pniëlkerk van Dingemans en Wouda, in mindere mate de Mattheuskerk van Hoogervest). De rijke en gevarieerde architectuur van De Halve Maan verdient nadere studie, met name de verschillende woonvormen die de wijk heeft opgeleverd.

- Kunsttoepassingen, bijvoorbeeld het mozaïek in het flatgebouw van de Levensverzekeringsmaatschappij Utrecht, de vloer van het Herderplein (Jan Boon) en de beelden van Jan van Luijn in de Everard Meijsterlaan (Het Hert), op het Herderplein (Zich Oprichtende Vrouw) en op het Beethovenplein (Orpheus)

Verstoringsen:

- Sporadisch dichtzetten van collectieve of private ruimten met gebouwde middelen (De Halve Maan is een tuinwijk, collectieve ruimten kunnen daarin prima worden afgescheiden, als dat maar met groene afscheidingen gebeurt)
- Sloop van de Spinozaschool van architect D.J. Schenk aan de Cervanteslaan, die na de opening zeer positief werd besproken in de vaktijdschriften
- Nieuwe bebouwing die in schaal, hoogte en groene inbedding niet past bij het karakter van de tuinwijk (met name: wooncomplex De Rheyngaarde en de woontoren ter plaatse van de gesloopte Spinozaschool aan de

Cervanteslaan)

- Karakter van het gebied met garageboxen tussen Herderplein, Dickenslaan en Calderonlaan (sinds de bouwtijd)

COLOFON

Dit rapport maakt onderdeel uit van het inventarisatieproject 'Naoorlogse (steden)bouwkunst van Utrecht', dat werd uitgevoerd in het kader van de stedelijke vernieuwing. Dit onderzoek werd uitgevoerd tussen mei 2004 en juni 2006. De ruimtelijke verkenningen vonden plaats in 2004-2005.

Geraadpleegde archieven:

Het Utrechts Archief, Archief Provincie Utrecht, Nederlands Architectuurinstituut Rotterdam, Archief C. Hanekroot, Utrecht.

Opdrachtgever:

Gemeente Utrecht, afdeling Stedenbouw en Monumenten van de Dienst Stadsontwikkeling (Bettina van Santen en Mark Stafleu)

Klankbordgroep:

Marie-Thérèse van Thoor (Universiteit Utrecht), Gerrie Andela (Commissie Welstand en Monumenten), Anita Blom (Rijksdienst voor de Monumentenzorg), Saskia van der Kruit (wonen), Tanja Lazaridis (stedenbouw), Marjolein Bracht (stedenbouw), Marjolein Hillege (groen en landschap), Bettina van Santen (architectuurhistorie), Mark Stafleu (monumenten).

Onderzoeksteam:

Paul Meurs en Marinke Steenhuis
Joost Emmerik, Myrna Plomp en Lara Voerman

© Urban Fabric | Steenhuis stedenbouw/landschap
Lange Haven 9, 3111 CA Schiedam
www.urbanfabric.nl www.steenhuis-onderzoek.nl

Schiedam, juni 2006

LITERATUUR

R. Blijstra, *2000 jaar Utrecht*, Utrecht 1969.

L.N. Holsboer, 'Het Uitbreidingsplan "De Halve Maan" te Utrecht', *Publieke Werken* 7 (1938) 11, 157-160.

B.J. Koldeweij, 'Het kerkje in Oog in AL', *Katholiek Bouwblad* 19 (1952) 10, 145-149.

D.J. Schenk, 'Spinozaschool te Utrecht', *Bouw* 12 (1957), 254-258.

C.M. van der Stad, 'De Spinozaschool te Utrecht', *Publieke Werken* 24 (1956) 12, 143-146.

F. Tanja, 'Het Herderplein te Utrecht', *Publieke Werken* 24 (1956) 57-59.

P. de Visser, 'Moderne kerkbouw in Utrecht', *De Timmerwerf* (1965) 90, 2-6.